

VÁMSZER GÉZA

**HELYTÖRTÉNETI ADATOK A HAJDANI
CSÍK VÁRMEGYE (CSÍK, GYERGYÓ ÉS KÁSZON)
TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ**

Pallas-Akadémia
Csíkszereda, 2000

I. ŐSI SZÉKELY KÖZSÉGEK TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI ADATAI

1. Gyergyószentmiklós (Gheorgheni)

1850-ben 5362, 1930-ban 10 948 lakosa volt.

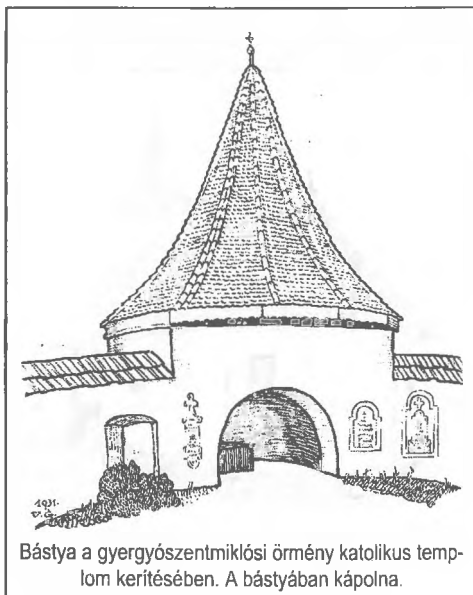
1. Mivel az egész Gyergyói-medencéből az 1332–34-es pápai tizedjegyzékben egyetlen község sincsen pontosan megjelölve, csak három pap nevének említésével a „Georgio” és a „Gorgio” név szerepel, feltételezhető, hogy három, egymáshoz közel fekvő, de egy egyházközséget alkotó, nagy faluról van szó s ezek: *Szentmiklós, Szárhegy és Alfalu*. De mivel 135 év múlva az 1567-es adóösszeírás-kor Szentmiklós már 78 kapuval, Szárhegy 48-al, Alfalu pedig csak 44-el van bejegyezve, feltételezhető, hogy Szentmiklós helyzeti előnyeivel fogva rövidesen nemcsak legnagyobb faluja lett Gyergyónak, de vásártartási jogával predesztinált volt arra, hogy a Gyergyói-medence, később Gyergyószék központjává, majd várossá legyen. Ezt igazolja az az érdekes szokás, hogy a gyergyói falvak népe, ha Szentmiklóstra megy, még ma is azt mondja: „megyek Gyergyóba” és akkor mindenki tudja azt, hogy Szentmiklóstra megy.

Bár Alfalu mai templomának van egy szép XIII. századi román stílusú, félköríves kőfaragású ajtókerete, Szentmiklósnak pedig csak egy 1498-as évszámmal ellátott torony alatti szerény, félköríves ajtókerete, inkább hihető, hogy Szentmiklós, vagy az inkább csak csücsíves emlékkal rendelkező Szárhegy volt e három faluból álló első településnek a központja, mint Alfalu, amelyik túl közel van és volt a Maros folyónak szeszélyes mozgású árterületéhez. De maga az Alfalu elnevezés is inkább falurészt, tízest, Alszeget jelenthetett a maga idején és Szentmiklós vagy Szárhegy lehetett ennek az ősfalunak a Felszege, a Felfaluja.

Szentmiklós nevét a templom mai védszentjéről kapta, hogy mikor, azt nem tudjuk. Legelső ízben 1567-ben olvashatjuk nevét „Zent Mijkos” alakban, bár *Orbán Balázs* egy harangot látott, amelyen az 1548-as évszám és Gy. Szt. Miklós neve volt bevésvé.

Szabó T. Attila 1569-ből „Zentmyklos”, 1602 és 1674-ből már „Szent Miklós” alakban, 1650-ben „Gyergyó Szent Miklos”, 1702–1758-ban „Gyergyó Szent Miklós”, 1773-ban (német szövegben) „Szent Miklos in Gyergyó”, 1808-ban németül „Niklasmarkt”, románul „Szin-Miklós”, 1864-ben „Győ Szent Miklos”, „Szent Miklos” elnevezéseket találta régi iratokon.

Orbán Balázs szerint: Rákóczi Zsigmond országos vásártartási engedélyt ad s így „1607-ben ugyan még falunak neveztetik, de sokadalmi országos és hetivásárai nagy forgal-

Bástya a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom kerítésében. A bástyában kápolna.

múak voltak. Itt volt 1463-tól Gyergyónak” alszéke, amely a kerületi királybíró elnöklete alatt 6 rendes fizetéses ülnökből, 1 jegyzőből és 10 számszeletti táblabíróból állt. Az 1668-ban letelepedett örmények sokat fejlesztettek városias jellegén, főként az ipart és kereskedelmet. Ennek ellenére csak 1726-ban nevezi Csíkszék „mezőváros”-nak. 1796-ban itt székelt a Gyergyó alszék kereskedelmi törvényszéke. Szép nagy barokk stílusú római katolikus temploma 1756-ban épült, de azelőtt (1498) gótikus volt s egyik „harangja 1548-as évszámmal” van ellátva. Az örmények 1668-ban egy kápolnát kaptak, de rövidesen egy ragyogó, díszes barokk templommá alakították át.

Említettem, hogy Gyergyó falvai közül csak Szentmiklós kapta nevét a római katolikus plébániatemplom védszentjéről, holott Csíkszékben 47-ből 12 községet neveztek el a templomuk védszentjéről.

2. I. Rákóczi György 1633-ban *hat tizes között* engedélyezi a következő közösen birtokolt havasok felosztását: *Tinópálvesze* (?), *Oláh-bükk* és *Nyarád havasa*. A hat tízest kb. 1850 óta csak számozzák. Hogy 1850 előtt mi volt ezeknek a tízeseknek az elnevezése, nem tudni, de a régi, helyi írásokban, jegyzőkönyvekben négy falurész-elnevezés fordul elő: a) *Alszeg*, b) *Középszer*, (de nevezték Piac térnek, ritka esetben és kisebb területre vonatkoztatva Templomszernek is), c) *Felszeg* és d) részben Felszegnek függvényeként *Várszeg* (a Both vára felé eső rész).

A falu- azaz városrészekben előforduló „szerek, utak, utcák” nevei között ma már vannak – városi szokásoknak megfelelően – nevezetes emberekről elnevezettek is, de a legtöbb megőrizte a köztudatban régi nevét is. Ezért közlöm az időközökben használt nevek változatait is.

*Alszege*n: *Vörösmarty*, népiesen *Veresmarti utca*, de 1864-ben még György Máté *utcája* volt. Aztán *Fazekas* (cs. n.) *utca*, *Bírófiak* (Bíró fiai) *utcája* (ma 1960-ban József Attila út), *Meszes* (meszet áruló hely) *utca* (ma is az), *Bányász* (cs. n.) *utca*, amely később *Árvaház utca* lett (ma Fónagy utca), *Kis-köz utca* (ma is az), *Nefelejcs utca* (ma Budai Nagy Antal u.), *Alfalvi út*, *Vasút utca*, majd *Kossuth Lajos út* (ma Bucsin út), *Kereszt* (Kőkereszthez vezet) *utca* ma *Bajna Ferenc* (gazdálkodó) *utca*, *Táncsis Mihály utca*,

Tölgymező (helynév) *utca* (ma is az), *Középláb* (e dűlőre vezető) *utca*, *Albert Balázs utca*, *Alszege iskola utca*.

*Középszer*en: *Piac-szer* vagy *Piac-tér* (ma Szabadság tér), 1900-tól 50 évig *Fürdő* (nyári feredő) *utca* (ma Engels utca), *Csíki* vagy *Tekerőpataki út* (útirányt jelez), de ma Gábor Áron utca, *Fapiac* (ma a Gábor Áron utcához tartozik), *Bethlen utca* (ma Salamon Ernő utca), *Templom utca* de kb. 1890 óta *Fogarassy* (püspök) *utca* (ma Sztálin u.), *Vízrejáró utca*, de 1900 óta *Orel Dezső utca* (1914–1919-ig polgármester is volt), ma Kéthíd utca a neve, mert két fahíd van egy-

A gyergyószentmiklósi Both-vári kápolna fából, zsindeley- és deszkatetővel. 1932.

más mellett, *Angiak* (cs. n.) *utcája*, kb. 1890 óta *Serfőző* (cs. n.) *utca* (ma Cloșca utca), *Posta utca*, 1900 óta *Arany János utca*, *Kis tér*, amely kb. 1910 óta *Petőfi tér*, *Örmények utcája* vagy *Örmény folyosó* (mert fedett ambitus volt), ma is ez a népies elnevezés a szokásos, *Szenháromság utca* (valószínűleg az ott székelő Szenháromság nevű örmény leányegyletről), ma Augusztus 23 utca, *Városház utca* (eredetileg ezt nevezték *Szárhegyi útnak*), ma Lenin utca, *Villa utca*, nevét az első jégpálya villaszerű melegedőházától kapta, *Selyem* (cs. n.) *utca*, ma December 30 utca, *Sas utca*, a tölgyfából faragott kerítés-sasfáktól kapta nevét, (románul is str. Vulturului).

Felszegen: kb. 1890 óta *Rákóczi utca*, ma Köztársaság utca, *Blénessiek* (cs. n.) *utcája*, amely a Csobot-hegy felé vezet, *Csíki-kert utca* (Csíki Dénesről, e szép kert alapítójáról), ma Józsa Béla utca, *Csere utca* (a Cserealja határrészről), ma Gyilkostói út, *Cserealja utca*, ma Szikla utca, mert sziklás a környezete, *Vár utca*, a közeli Both váráról (ma is az), *Holyvás utca* (?) helynév. Ma az utóbbi négy utca alkotja a *Várszeg* nevű részt. *Mogyorós* (népies kiejtéssel *Magyarós utca*, ma is az, *Kurta utca*, mert rövid, régebben *Tamások* (cs. n.) *utcája*, *Szurokfőző utca*, mert 1850–1860 között működött itt egy szurokfőző, gyantafeldolgozó masina, ma is az a neve, *Malom utca*, ma Gorkij utca, *Csengettyű utca*, a felszegi haranglábról, *Csiszér útja*, e dűlő felé vezet, (ma is az), *Leopold utca* (cs. n.), 1938–1910-ig, azután *Magyar utca*, ma Május 1 utca, *Madaras utca* (cs. n.), udvarszerű zsákutca, gúnyneve *Gatyaszár utca*, kétágú alakjáról, ma Crișan utca, *Magyar közutca*, ma Szűk utca, mert alig 2 m széles, *Felszegi* vagy *Felső iskola utca*, ma is az, *Zöldek* (cs. n.) *utcája* vagy *Sáros utca*, mert nagyon sáros, ma is az.

Újabbán keletkezett, vagyis kialakult utcák, amelyek nagyrészt az 1848-i település határán túl vannak: *Kavicsbánya utca*, a gyárak és a vasút létesítése után épültek be, ma November 7 utca, *Szárhegyi út*, mert Szárhegy felé vezet, ma Bălcescu utca, *Gimnázium utca*, ma Karl Marx utca, *Nyír utca* határrészről, ma is az, *Tatár utca*, a Tatárszállás nevű határrészről, ma is az, *Kórház utca*, ma is az, *Fejér Dávid utca*, egy neves orvosról, ma is az, *Új Élet utca*, *Győzelem utca*, *Temető utca*, *Varga Katalin utca*, *Kápolna* vagy *Csobothegy utca*, mert a két csobothegyi Szent Anna-kápolnához vezet, *Új utca*, 1900 körül nyitották meg a Kopacz család telke helyén, később *Gimnázium*, majd *Unió utca* lett, ma Horea utca, *Lok*, hasonló nevű helynévről, ma Ady Endre utca, *Gödrös utca*, mert földje gidres-gödrös, *Külső utca*, mert a város szélén van.

Szabó T. Attila elsorol 1773-ból néhány helynevet, házhelyet, amelyek az alábbi tízesekben, szegekben, falurészekben fekszenek: „Felszegben, a második tízesben, Közép Tízes, Felszegben a Felső Tízesben a Falu derékban, Alszegben az Alsó Tízesben, Felszegben a felső tízesben Várszeg, közben a Békény vize mellett, a Falu derékban, Közép Tízesben a Piatz Szerben, a közép Tízesben a Magyar templomon vagy az Angyiak (Angi cs. n.) utcáján is aloll, a Falu derékban az alsó Közép Tízesben, a Falunak második Tízesében, a Békény vizére járó Sikátor, Falu kis utcája, mellyen vizett szoktanak hordani, Alszegben a második Tízesben a Tzigányoknál lak helyek, két Ház hely.”

3. A város településén keresztülfolyó patakok nevei:

a) *Békény pataka*, amely több malomárokra oszolva keresztülfolyik a városon s Alfalunál ömlik a Marosba.

b) A *Vár-patak*, a Vár utcán végigfolyva a Köztársaság utca felső részén ömlik a Békénybe.

c) A *Visszafolyó-patak*, amely a Csiszér és Lok utcák egy részét érintve, Tekerőpatak felé folyik. (Folyásirányáról kapta nevét, mert felúton irányt változtat és újból megközelíti forrását, amelytől egy szakaszon csak egy alacsony dombhát választja el. Lásd. Tekerőpataknál is).

4. A tízesek határai teljesen elmosódtak, a település összefüggő tömböt alkot. A város határában 1910 óta szétszórtan gyimesi csángók települtek le. Számuk kb. 70–80 család.

5. A már említett okleveleken, könyveken kívül a város múltjával foglalkozott: *Ferenczy György: Regestrum... 1613–1680*, közli *Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, (Kolozsvár, 1860. I. köt. 113-153. lap.) *Csíki Közlemények*, (Csíkszereda, III. köt.)

6. Szájhagyomány szerint a letelepedés első korszakában a település helye a *Békény lokán* volt, azaz a mai központtól a Gyilkos-tó felé vezető út környékén, kb. 3–9 km-es távolságra, de ennek eddig semmi nyomát sem találták még meg. Egyházi feljegyzés szerint az itteni remetekolostornak harangot vásárolt a szentmiklósi pap.

7. A Moldva felé vezető útvonal a mai Petőfi térről, az Örmények utcáján, a Csobot-hegy oldalán haladt a Piricskei-csúcs (1545 m) és a közelében létezett vámházig. Ezen túl kétfelé ágazott; *egyik* ága a Putna-patak érintésével Tölgyes felé, a *másik* ága Lapos-havas érintésével, de a Gyilkos-tó és Békási-szoros teljes kikerülésével haladt Gyergyóbékás község (Bicazul Ardelenesc) felé. Ezt a két régi utat ma csak mint erdőlő utat használják.

8. Műemlékszámba menő régi épületek inkább csak a háromféle katolikus egyház tulajdonában levő templomépületek között találhatóak, és pedig időrendi sorrendben a római katolikus, az örmény katolikus és a román görög katolikus egyháznál.

A várostól kb. 3–4 km-re, a Békény-patak felett, az 1087 m magas Csobot-tetőn két Szent Anna-kápolna van. Az egyik a késő román stílusú római katolikus kápolna, a másik a XVIII. századból való, polygon záródású egyszerű felépítésű örmény katolikus kápolna. Mindkettőnek nyugati bejárata előtt egy faoszlopos, zsindeletetős, nyitott tornáca van.

A római katolikus kápolna szentélyi része egy négykaréjos lóhereív alaprajzú késő román stílusú kápolnának ma csak három karéját mutatja, amelynek északi és déli karéjában egy-egy, a román stílusra jellemző „kéveszerű” (0,48 m) kiképzésű kis ablaka van. Egyházi feljegyzések szerint 1677-ben újraépítették s valószínűleg ekkor lebontván a negyedik, nyugati, azaz a bejárati karéját, helyébe egy 9 m hosszú és 4,65 m szélességű téglalap alakú hajót építettek. Ennek északi és déli oldalába 2-2 darab, befelé szélesedő (0,76 m) másfajtajú ablakot vágtak.

Hogy e csobot-hegyi román kori kis kápolnán kívül Szentmiklóson hol volt a legelső plébániatemplom, biztosan nem tudni, de mivel a mai templom messze a Maros vizenyős árterületétől, száraz helyen van, hihető, hogy ugyanezen a helyen volt. Ezt részben vaskos tornya és torony alatti félköríves kis kőajtókerete is igazolja, bár ez igen szerény kiképzésű, pláné a szép és széles alfalvi kőkerethez viszonyítva és hogy e félkörívesnek a zárókövén minuszkel számjegyekkel az

1498-as évszám van bevésve. Egy ásatás a templom alapfalai körül, esetleg megtalálja a román kori templomnak alapfalait.

Valószínűleg az 1498-as évszám a második, a gótikus templom építésének idejét jelzi. Mivel idővel ez a templom is szűknek bizonyult és romladozni kezdett, hosszas tanakodás után, végre 1756-ban megépítették a ma is álló, impozáns méretű és elég szép barokk stílusú templomukat. A templomban van egy kőből faragott, kehely alakú gótikus stílusú keresztelőkút (79 cm magas, 43 cm széles). A templomkertben a kőfal belső oldalán sok régi sírkő sorakozik, az ott eltemetettek emlékére.

A római katolikus papilak udvarán egy igen érdekes, elég díszes XVIII. századi barokk stílusú régi papilak épület hívja fel a figyelmet. Kívül az ablakok alatt neoklasszikus stílusú vakolatdíszek vannak, bent pedig szinte minden szoba mennyezete szép stukkódíszekkel van tele. Sajnos, az épület nagyon elhanyagolt állapotban van s jelenleg az élelmiszerüzleteknek raktárul szolgál.

Az 1672-ben idetelepedett örmények 58 évig az idegenek temetőjének kápolnáját használták. Ezt igazolja a cinteremkapu belső szemöldökfájának latin nyelvű felirata is. Végül 1730-ban e kápolna helyére felépítették a ma is álló szép barokk stílusú templomukat. E templomot körülvevő erődszerű lőréses kőfalat és a három, kör alakú és kúp alakú fedéllel ellátott bástyát a cinterem kőkapujának felirata szerint csak 1748-ban építették.

A kőkerítés belső falában, mélyített fülkékben 15, keményfából faragott, művészi kivitelű „stáció-képek” vannak elhelyezve. A templomkertben néhány ízléses régi síremlék, sírkereszt található, amelyek helyi kőfaragók népies munkái lehetnek.

A templomnak főoltára és két mellékoltára a barokk stílusnak a rokokóba hajló ízlése szerint pazar kivitelben készült el. Hasonlóan szép a kőből faragott keresztelőkút és a szenteltvíztartó.

A volt görög katolikus románok 1900-ban a Gyilkos-tóhoz vezető út mellett egy tágas, szép templomot építettek téglából.

Műemléképületnek vehetjük a volt csendőrségi laktanya egyemeletes épületét, amely a XIX. század elején épült és jelenleg a Gyergyói Múzeum van benne.

Adatközlők: Tarisznyás Márton múzeumi aligazgató és Bálint Ákos nyugalmazott igazgató-tanító.

2. Gyergyószárhegy (Lázarea)

1850-ben 2661, 1930-ban 4822 lakosa volt.

1. Gyergyó általános ismertetésénél megemlítettem, hogy az 1332–34-es pápai tizedjegyzék csak egy egyházközséget említ „Gyorgio” és „Georgio” név alatt, de nem említi meg a falut, a községet s így azt feltételezhettük, hogy mivel három papot említ, három község tartozott egy közös egyházközségbe s ez *Szentmiklós*, *Szárhegy* és *Alfalu* lehetett, amelyek egyformán „solvit III. banales”-t fizettek.

Viszont az 1567-es adóösszeírásakor „Zent Mijklos” 78, „Zarhegy” 48 és „Alffalu” csak 44 kapuval szerepel, tehát már ekkor mind a három külön néven fordul elő és az ekkor elsorolt nyolc gyergyói község közül ez a három a legnagyobb kapuszámmal.

Valószínű, hogy az első, román kori szárhegyi templom itt a mai helyén volt. A hely igen alkalmas lehetett, mert jó száraz emelkedésen, a Szármány-hegy nyugati és déli oldalán van a mai plébániatemploma. A templom külső falán, az eresz alatt egy román kori stílusú, csavart párkánydíszt futott végig, amelynek véletlenül a sekrestye padlásterében lehet látni egy megmaradt szakaszát. Ezenkívül van egy késői román stílusú, kőből faragott keresztelőkútja is a templomnak.

Egyébként a templom a XV. században csúcsfívéssé lett, majd 1730-tól kezdve fokozatosan barokká alakították át. Hasonló a helyzet a Szármány tetején lévő kápolnánál, amely késő gót ablaktöredékein kívül a múltból nem sokat őrzött meg.

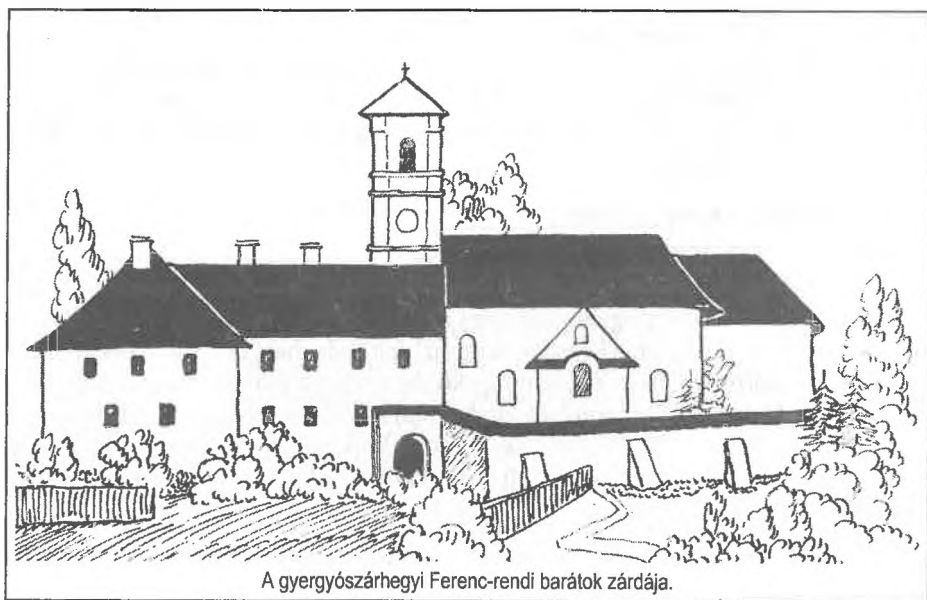
A ferencesek zárdája és temploma csak 1665 után, fokozatosan épül föl.

Régi műemlék még a Lázárok reneszánsz kastélya, amely azonban már a XVI. század elején mint kisebb udvarház létezett.

A község régi elnevezéseivel foglalkozik könyvében *Szabó T. Attila* is, de 1567-nél korábbi oklevelet, amelyben Szárhegy neve szerepelne nem talált. Viszont 1576-ban már „Szárhegy” alakban, míg 1602-ből „Zarhegy”, 1649-től 1808-ig „Szárhegy”, sőt 1661–1698-ig „Száárhegy”, 1695-ben „Szarhegy”, 1711-ben „Szárhegy falva”, 1864-ben „Szárhegy” alakban fordul elő.

Szabó T. Attila a „Szár-hegy” és a „Szár-mány” szónak azt a magyarázatát adja, hogy régente a „zár” szó kopacot, kopárt jelentett (Zár-hegy). Lehet, hogy már akkor bányászták a Szármány oldalát szép fehér márványkőjéért, s ezek a részek természetesen fa és fű nélküliek voltak s így „kopár” hatást váltottak ki a szemlélőben.

2. *Szabó T. Attila* tanulmányában már 1666-ból talált szárhegyi falurészeket, pl. „Alszeg”, 1698-ban „az Templom alatt, Csinód (csintalan?) pataka és nagy patak nevű víz”, 1751-ben „Ló rezen feljáró Falu közönséges uttya”, 1773-ban „Küpüs híd” elnevezéseket.

A gyergyószárhegyi Ferenc-rendi barátok zárdája.

A község régebben hat tízesre oszlott, 1947 óta csak négy tízesből áll. Valamikor Galócás Ditrónak, Remetének és Szárhegynek volt közös birtoka, tízese, amíg 1909-ben önálló politikai községgé nem alakult.

Tehát 1947 előtt a következő hat tízese volt: a – b) *Felszeg* mivel igen nagy kiterjedésű lett, két részre osztották a könnyebb igazgatás céljából, tehát volt *Felszeg I.* és *Felszeg II.*, c) *Középtíz*, d) tízes volt *Alszeg*, e) *Güdüc-telep*, amely 3 km-re van a községtől, t. k. Alszegnek volt a része, régen „Güdütz”-nek és „Güdücz”-nek is írták. Lakói magyarok és részben elmagyarosodott románok. f) *Székpaták* (Ez t. k. a XIX. sz. végén keletkezett Szárhegy határrészében. Szárhegy és Ditró községekből kitelepültek létesítették. 1928-ig közigazgatásilag Szárhegyhez tartozott, azután Maroshévízhez, 1934-ben Bélborhoz csatolták, míg 1940–44-ben visszakerült Szárhegyhez, de 1945-ben ismét Bélborhoz csatolták. Borszéktől 10, Maroshévíztől 17, míg Bélbortól csak 8 km-re van. Lakói magyarok.)

1947 után Szárhegy a következő négy tízesből állott:

a) (1–336. házsám), *Főút* (vagy *Nagy út*, *Országút*, *Töltött út*). Ebben a tízesben van a *Cigány utca* (a lakosok nagy része cigány), *Új utca* (a Miklósi testvérek által felparcellázott és eladott telkek), *Veress utca* (cs. n.), *Nagy-patak utca* (hasonnevű patak folyik az utcával párhuzamosan), *Gödrös utca* (mert gödrös, gondozatlan), *Kádár utca* (nem laknak benne Kádár nevűek, talán inkább kádármesterek, akik a káposztáshordókat, csebreket, vedreket készítették), *Iskola tér*, *Iskola utca*, *Kerekfűz utca* (mert a Kerekfűz dombja nevű határrész felé vezet).

b) tízes (337–675-ig = 338 házsám), benne a *Kijáró utca*, a *Csinód*, a *Csinód-patak* mellett, *Kismező utca*, *Iskola utca*, *Hátsó utca*, *Baricok utcája*, *Közép utca*, *Nemesek utcája*, (valószínűleg szegény kisnemesek laktak benne, ma Oláh Albert utcája), *Gát utca* (vízmejjék, vízgyűjtő gátak voltak benne), *Templom utca*, *Alsó templom utca*, *Felső templom utca*, *Nagy-patak*, *Lázárok utcája* (a gróf Lázároké volt, a községházától a kastélyromig. Innen kapta Szárhegy a „Lázarea” román elnevezését), *Gurzók utcája* (cs. n.), de nevezik még *Felső utcának* is, *Veress utca* (cs. n.), *Bika-telep utca*, *Főút*.

c) tízes (676–1001-ig = 325 házsám, ebből *Güdüc* 805–860-ig). Ebben a tízesben is van *Főút*, továbbá *Árok utca*, *Tőkés utca* (valószínűleg valamikor innen termelték ki a tőkének való fát), *Güdüc* (falurész), *Igényfalva* (1920-ban ezt a területet kisorsították a községtől és kiosztották belsőségeknek az igénylők között s ezért kapta ezt a furcsa nevet), *Csengettyű utca* (az utca végén harangláb van felállítva csengettyűvel), *Horgas-*

Gyergyószárhegyi római katolikus plébániatemplom
északnyugat felől nézve. Épült 1488-ban, újították
1844-ben. 1930.

kereszt utca (egy girbe-görbe cserefából ácsolt kereszt állott itt).

d) tízes (1002–1310-ig = 308 házszám). Itt is van *Főutca*, továbbá *Kerülő utca* vagy *Gatyaszár utca* (e nevét kétágú alakjáról kapta), *Ferenczyek utcája*, *Alsó főutca*, *Alfalvi út*, *Szini utca* (Dr. Szini János orvos által kifarcellázott és beépített terület), *Sáros utca* (követetlen s így esős időben sáros), *Vasút utca*.

Az *Alfalvi út* és a *Vasút utca* jobb oldalán Vormaier Fr. által felparcellázott és részben eladott telkekre építettek. A közlekedési utak eléggé megőrizték régi elnevezéseiket. A csíki falvakban szokásos „zsákutcák” itt már nem találhatóak meg.

Említésre érdemes, hogy a község két részén *Cárina* nevű hely volt, amelyeket a beltelkek közelében valamikor kiszakítottak. Ezekből a község minden lakója részt kapott, csak az volt a kikötés, hogy itt csak egy meghatározott terményt volt szabad termelni. Így az *Alfalvi út* és a *Német út* között elterülő részen csak *kukoricát* és a falu alsó végén csak *káposztát*.

3. *Csinód pataka*, *Holtárok pataka* (vagy *Határok pataka?*), *Nagy-patak*, *Güdüc-patak* a Marosig, *Fehér-patak* (régén *Albis-patak*), *Cárina-patak*, *Malomárok pataka*.

4. A tízesek, falurészek – *Güdüc* kivételével, amely 3 km-re van – eléggé össze vannak növe.

5. Különleges tanulmány a község múltjáról nincsen, de vannak oklevelek, vagyönsszeírások a Lázár családdal és az ottani Ferenc-rendi zárdával kapcsolatosan.

6. Elpusztult régi falurészeiről nem tudnak. Az a szájhagyományszerű feltevés, hogy az ősi település a Szármány-hegy tetején lett volna, nem képzelhető el, mert ott sem ivóvíz, sem művelésre alkalmas föld nincsen. De volt a keleti betörések elleni védekezés céljából lármafa és őrség, amely összeköttetésben volt a régi határ felé a *Piricskén* és *Benevészen* felállított lármafákkal és határőrségekkel. Szárhegy ugyanis, mind a *Tölgyesi-szoros* felől, mind a *Békási-szoros* felől betörő tatároktól veszélyeztetett helyen fekszik, amit a közismert *Tatárdomb* elnevezésű közös sírhely is igazol. Ezt régén a „*Csukulyok halmá*”-nak is nevezték, a moldvai tatárokról.

7. A mai főútvonal az öregek emlékezete szerint nem változott, de leírások szerint volt egy erdei út *Tölgyes* felé, amely *Ditrót* kikerülte és *Piricske* és a *Tatárhavas* irányába vezetett. Ez, ha meredekebb is volt, de rövidebb, mint a mai *ditró-csengelléri* műút.

8. Műemléke a községnek elég sokféle van, főként egyházi, de a *Lázár-kastély*-nak is nemcsak történelmi és gazdasági vonatkozásai fontosak és érdekesek településtörténeti szempontból, hanem mint műemlék is szinte egyedülálló a székelylakta területeken.

a) Először emlékezzünk meg a község *plébániatemplomáról*, hiszen ennek története nyúlik a legmesszebb vissza a község, sőt egész Gyergyó történetében.

A *plébániatemplom* a község mai települése felett, igen előnyös helyen, a volt márványbányáról elnevezett *Bánya-dombon* fekszik. Innen nemcsak a kilátás gyönyörű és a hely uralja az egész vidéket, hanem már messziről látszik a várfalal körülvett templom és karcsú tornya. Éppen ezért hihető, hogy a XIII. századi első temploma is e helyen állhatott, de sajnos igen kevés tárgyi bizonyítékunk van erre. Az északi fal felső szélén, az eresz alatt látható ugyan egy, a román

korra jellemző párkánytöredék, de az a sekrestye feletti sötét padlástérben s nehezen hozzáférhető. A másik román kori emlék sem bír nagy bizonyító erővel, mivel az egy – mozgatható, költöztethető – kőből faragott keresztelőkút. Kehely alakú, de aránylag tömzsi, tehát nem vehető gótikusnak, különben is a felső részén, a medencénél, két sorban bevéssett „zig-zag” szalagdísz fut körül. Ez a háromszög alakú zig-zagos dísz gyakori volt a román stílus korában.

A második építési korszakban, 1488-ban a régi helyett egy tágasabb gót stílusú templomot építettek. Ebből sem sok maradt meg, de mégis igazolja annak létét. Szentélye polygon záródású és hajdani csúcsíves ablakainak kitördelt kőmaradványai még láthatók. A nyugati bejárata feletti tornya – kivéve a harokk toronysisakot – csúcsíves.

A déli portikusz falában elhelyezett kőlap felirata szerint 1730-tól kezdtek a templom nagyszabású átalakítását a harmadik építési stílusban, a barokkban. Ezt nemcsak kívülről tették meg nagy buzgalommal, hanem belülről is, mert főoltára és két mellékoltára tipikusan barokk ízlésű. Szószéke empire stílusú, valószínűleg az 1844-es átalakításkor került a templomba. Még említésre érdemes a kőkarzat mellvédjének népies, magyaros virágdíszes vakolatból, ami helyi mester munkája lehetett. A templom belseje fent több művészi kivitelű falfestménnyel gazdagodott 1963-ban.

b) A Szármány-tetőn levő *Szt. Antal-kápolna* támpillérekkel megtámasztott gótikus alaprajzú kis építmény. Ma csak a nyugati bejárata feletti és az északi ablak felső részén láthatók gótikus kőfaragású töredékek.

c) Különálló egyházi emlék a volt *Ferenc-rendi zárda és templom* épülettömb, amely a Szármány-hegy déli lejtőjén épült. E helyen 1643-ig öt régi, kicsi „imola” állott, amelyek védfallal voltak körülvéve. Ez búcsújáró hely volt s miután megrongálódtak 1665-ben Lázár István ferences barátokat telepített ide és a kastélya feletti hegyoldalon nagy telket adományozott nekik. 1669-ben a közismert *Kájoni János* volt a gvárdián, aki a megrongált kolostort és kápolnát megerősítette, megnagyobbította, szinte újraépítette. A kuruc-labanc háborúskodások idején az osztrák Acton labancaival feldúlta. 1717-ben Veress Dániel és Csergő Péter barátok a tönkretett öt kápolnát lebontották s anyagukból a helyükre a mai barokk templomot építették, amely munka 1752-ig tartott.

Az a kolostor és templom áll ma is. A kolostor egyemeletes, árkádos épület, amely a rend szabályai szerint négyzet alakú udvar körül épült, és keleti oldalához szervesen kapcsolódik a templom. A kolostor régebbi épület – s ezért ma már rozzant állapotban van – míg a templom tipikusan barokk építmény, jó karban van tartva. Feltűnő, hogy a templom, különösen a szentély tengelye ferde. Van a templomban egy szép, késői barokk főoltár és egy mellékoltár. A kereszthajóban egy falfestmény, amelyen Szt. István a Boldogságos Szűz Máriának ajánlja országát.

A kolostor emeleti folyosói hangulatosak, négyzetes oszlopokon félköríves boltozással díszítettek. Átmeneti stílusú a reneszánsz és a barokk között.

d) A *Lázár-kastélyról* sokat lehetne írni, de helyszűke miatt csak megemlítem a legfontosabb tudnivalókat. Már írtak róla: *Benkő Károly* (1853-ban), *Orbán Balázs* (1869-ben), akik a maguk idején valamivel többet láttak a kastélyromból, mint a XX. században. *Kelemen Lajos* volt az első, aki 1928-ban monografikus

áttekintéssel és történelmi adatok birtokában nemcsak az egész épülettömből, hanem a Lázár család olyan tagjairól is írt, akiknek szerepük volt a kastély felépítésében.

1960–66 között a *Gyergyói Múzeum*, illetve *Tarisznyás Márton* vezetése alatt egy szakemberekből álló munkaközösség régészeti, történelmi és művészettörténeti kutatásokat végzett, és a legapróbb részletekig feldolgozta a kastélyra vonatkozó adatokat. Sajnos, ez a munka még nem került könyv alakjában a nyilvánosság elé. Szerencsére közben *B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben* című könyvében (1970) ha röviden is és kevés képanyaggal, de művészettörténeti szakismerettel foglalkozik az épülettel.

Éppen a fent elsorolt tanulmányok hozzáférhetősége miatt, itt csak néhány fontos adatot közlök. Az emeletes főépület kapualji felirata szerint is 1532-ben épült ez a kúriaszzerű épület. Száz év múlva, 1631-től kezdődőleg – a kor szokásának megfelelően – négyszög alakban magas kőkerítéssel és négy sarkán egy-egy vastag falú bástyával vették körül az udvart, amelyet lőrésekkel stb. védhetővé tettek. A legdíszesebb oldala, a főépület két széléhez épített déli homlokzat, amely reneszánsz stílusban, fülkékkel, csipkés oromfalakkal és falfestményekkel díszítve még mai rongált állapotában is fogalmat ad a szemlélőnek arról a pazar-ságról, amely a XVII. században, legalábbis a székelylakta területeken ritkaságszámba ment. A pártázatos oromdíszek hasonlítanak a szentdemeteri kastélyhoz, amely szintén lengyelországi hatásra készült. De még száz évig sem pompázott a szárhegyi kastély, mert 1706-ban Graven osztrák ezredes megszállotta és kirabolta, majd 1707-ben Acton labancai felgyújtották. Ekkor írta *Cserey Mihály* székely történetíró, hogy a labancok olyan pusztítást végeztek „mintha nem a császár országa lenne Erdély, hanem vagy a török vagy a francia királyé”. Ettől kezdve a kastélyt a Lázárok épp csak lakhatóvá tették, de nagy helyrehozás, vagyis újjáépítés nem történt. Már Orbán Balázs is félig romokban találta 1868-ban.

1930-ban, amikor először jártam ott, a melléképületek és a bástyák már mind romokban heverték, csak az emeletes főépület volt valamennyire lakható, de ott sem Lázárok laktak, hanem csak a tiszttartójuk. Ekkor még a főépületnek a magas háztetője is megvolt. A második világháború után egy vihar ezt is ledöntötte.

e) A községben van még néhány kisebb udvarház, de ezek mind a XIX. században épültek és nagyon egyszerűek.

Adatközlő: Oláh Tamás tisztviselő, Szárhegy.

3. Gyergyóalfalu (Joseni)

1850-ben 4285, 1930-ban 6773 lakosa volt.

1. *Alfalu* a Gyergyói-medence közepe táján, szinte a legalacsonyabb pontján (743 m) fekszik, de csak 25–30 cm-rel magasabban, mint a mellette elfolyó Maros szintje. Régen csak a Maros jobb partján, ma mindkét partján terül el.

Amint Gyergyó történetének általános ismertetésében már említettem az 1332-34-es pápai tizedjegyzék egész Gyergyó területéről csak egy egyházközséget említ ugyan „Gyorgio” és „Georgio” néven, de ez csak gyűjtőfogalma a három pappal rendelkező, akkoriban alig 100–150 éves gyergyó-medencei településnek. Itt tehát három egymáshoz közel fekvő faluról lehet szó, éspedig: Gyergyószent-

miklós, Szárhegy és Alfalu. Az tény, hogy Szentmiklós és Szárhegy magasabban (816, illetőleg 808 m) feküdvén, indokoltan nevezték el később „Alfalu”-nak a harmadik települést, amely a Maros közelében, lejjebb volt s így lehetséges, hogy Szentmiklós és Szárhegy volt e hármastelepülésnek a „Felfalu”-ja, a „Felszeg”-e.

Az alfalvi templomnak két román kori – kézzelfogható – bizonyítéka van. Az *egyik*, a torony déli külső falában elhelyezett kőtábla latin nyelvű felirata, amely szerint a templom – tehát nem csak a torony – 1213-ban épült Szent Júdás és Simon apostolok és Szent Margit vértanú tiszteletére. A *másik* a templom torony alatti, nyugati bejárata, egy szép és nagy méretű félköríves román kori kőajtókeret. Természetesen azt egyik sem bizonyítja, hogy ez az első templom valóban ezen a helyen állott volna. Légfeljebb, ha egy ásatással a román kori, kicsi templom alapfalait megtalálnák, vagy, ha a mai torony alsó – ma 13 m magas – részének a köveit, a falrakás módját szakemberek alaposan megvizsgálják. Mert, ha a csíki településeknél említett lépcsőzetes, fentről, a magasabb helyekről lefelé haladó lehúzóadás elvét elfogadjuk, akkor Alfalu első települési helye valamivel feljebb – nem annyira a Maros mellett – hanem inkább keletebbre Szentmiklós és Szárhegy felé, valószínűleg a Békény pataka mentén, lehetett.

Az is feltűnő, hogy, ha az 1332-ős tízedjegyzéktől az 1567-es adóösszeírásig eltelt 235 esztendő figyelembe vesszük, azt látjuk, hogy Szentmiklós 78, Szárhegy 48 kapuval szerepel, míg Alfalu csak 44-el.

Szabó T. Attila közli, hogy Alfalu nevét az idők folyamán miként írták az oklevelekben. Sajnos, 1567 előttről nincs adata, csak 1576-ban „Alfalu”, 1602–1808-ig „Alfalu”, 1699-ben „Alfalva”, 1806-ban „Gyo Alfalva”, 1724-ben „Gyergyó-Alfalu”, 1864-ben „Alfalu” és „Gyergyó Alfalu”-nak írták.

2. *Endes Miklós* szerint Alfalu öt tízesre oszlott: *Feltíz, Középtíz, Altíz, Dérlő* (v. *Déllő*), *Borzont-telep*.

Ezekben belül: *Fülöpök utcája, Ranczok* (cs. n.) *vára, Becze vára, Gál utca, Ávéd* (cs. n.) *utca*.

A második világháború előtti években csak három, illetőleg Borzont-teleppel négy tízesből állott Alfalu, összesen 1417 házzal: a) *Felszeg* (v. *Feltíz*), b) *Alszeg* (*Alszeztíz* v. *Altíz*), c) *Középtíz* és d) *Borzont-telep*. *Déllő* *Alszeghez* tartozott és egy utcából állott.

A tízeseken belül: *Felszegen: Bagoly loka, Vízmellett* (v. *Vízmejjéke*), *Békény mejjéke, Vad Náci utcája, Gyergyói út* vagy *Szentmiklósi út, Vizoliak* (cs. n.) *utcája, Kondor* (Péter) *utca, vagy Malom utca*, mert Kondor volt ott a molnár, *Kissek* (Kis cs. n.) *utcája* (zsákutca), *Kis Miklós utca, Új malom utca, Bogos* (János) *utca, Lörincz Ernő utcája, Gatyaszár utca* (alakjáról), *Varga utca, Csorgó* (forrás) *utca, Felső* (Fesső) *Csorgó utca, Kén* (Kilyénfalva felé) *útja, Balázs Dénes utcája, Román templom utca, Vadak* (Vad cs. n.) *utcája, Magyariak* (cs. n.) *utcája* s végül a *Templom utca*. A *Templom utcát* nem is olyan régen még *Szentegyház utcának* nevezték. Ez 3 km hosszú, Csomafalváról indul ki és Alfaluban a templomnál végződik. 1730 előtt – amikor Csomafalvának még nem volt saját temploma – a csomafalviak ezen jártak az alfalvi templomba.

Alszegen: Ávéd (cs. n.) *utca, Szuka* (ragadványnév) *utca, Ecetes* (ragadványnév) *utca, Horvátok* (cs.n.) *utcája, Dónátok* (cs.n.) *utcája, Kerekítő* (van egy tó

mellette) *utcája, Csorgó utca, Varga utca*, mert egy suszter lakott benne, *Vízmejjéke utca*.

Középtizen: Belső utca, Csomafalvi út, A falu, Budai (cs. n.) utca, Fülöpök (cs. n.) utcája, Kissek (cs. n.) utcája, Keszeg utca (talán, mert keskeny, sovány, keszeg az alakja), *Szárhegy út, Fenék (?) út, Vízmejjéke utca, Rácz (cs. n.) utca*.

Alfalunak ezeken kívül közel ötven névtelen utcája is van. Van ki megmérte és megállapította, hogy az utcák hossza 25 km-t tesz ki. A község kelet–nyugati irányban 4 km széles, észak–déli irányban 3 km. A gyergyószentmiklós–parajdi országút 30 km hosszan szeli át Alfalu határát.

Borzont-telepen: Alszegettől nyugatra 2 km-re, a Bucsín-tető felé vezető út mellett különállóan fekszik, ma 245 házszámmal. Valamikor Alfalunak volt a tízese, de 1959-ben községesítették. Gyorsan fejlődött, mert 1888-ban még csak néhány, 1906–08-ban 15 házból állott, amelybe a vízimalmok és az erdőnlakók is bele voltak számolva. Hat utcája van, amelyből öt névtelen, kicsi mezőre vezető utca és az ún. *Piculás út*, amely e nevet onnan kapta, hogy az út szélesítésekor minden ott lakó gazda egy „piculát” (20 fillért) fizetett a költségekre.

Szabó T. Attila régi iratokban néhány érdekes falurész-elnevezést talált. Pl. 1637-ben „Két Viz (Víz) között (kert)”, „Belykény vize (vize)”, 1696-ban „Kellyen uttya”, „Száráz Beiken”, „Falu uttya hosszába”, 1864-ben „Bélkény vize (Bölkény)”.

3. *Patakok:* a *Maros* a község nyugati részét szeli át, a *Békény-patak*, amely Szentmiklós felől, keletről folyik Alfalun keresztül a Marosba, a *Borzont pataka* pedig nyugatról ömlik a Marosba, mellette vezet a Só útja Parajd felé.

A község belterületén kívül, de a közelében folyik még a *Fehér-patak*, a *Köves-patak*, a *Varga-patak*, a *Bakta pataka*, a *Heveder-patak* és a *Putna pataka*.

Itt említtem meg, hogy a község területén hosszában átfolyó *Békény-patak* el látja a lakosságot és az állatállományt is a szükséges vízzel, sőt e patak mellett igen sok vízimalom is működött. Az is fontos, hogy a község területén, bárhol jó ivóvizet lehet találni, ha 6–9 m mélységbe leásnak. Ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy e hely alkalmas volt a letelepedésre és a község fejlődésére.

4. Borzont-telep kivételével, amely a Maros nyugati oldalán különállóan fekszik, a község falurészei összenőttek. Szájhagyomány szerint száz évvel ezelőtt a község terjedelme kisebb volt, mert tömörebben laktak az emberek. Egy telken, udvaron néha 2–3–4 rokongazda is lakott. Ekkor még létezett – ha csak csökevényeiben – a „nagycsalád” szervezetének hagyománya. Épp e sűrűnlakottság miatt gyakoriak voltak a tűzesetek. A megnövekedett igények mellett ez is előidézte, hogy széjjelebb költöztek s főként a Maros felé terjeszkedtek.

5. Alfaluval külön foglalkozó tanulmány nem jelent meg, csak a templommal kapcsolatosan írtak egyesek, így Gál Tamás plébános is.

6. Elpusztult régi falutelepülésről nem tudnak, de az 1. sz. pontban kifejtett véleményem szerint a legelső települési hely nem lehetett ily közel a Maroshoz és a Békény-pataknak a Marosba való folyásánál létezett árterületnél, hanem feljebb, keletebbre, Szárhegy, illetőleg Szentmiklós felé, de valószínűleg a Békény pataka mellett.

7. Régi főútvonalról nem tudnak, de szájhagyomány szerint a legrégebb időktől fogva a nélkülözhetetlen só miatt Parajdra vezetett út a Bucsin-tetőn keresztül. Ezt a sót aztán sokan keletre Moldvába is tovább szállították.

A Hargita ugyan elválasztja a Gyergyói-medencét a Kükküllő és a Nyárad vidékétől, de a közlekedés e három vidék között ősidők óta mindig megvolt a hegyi ösvényeken, utakon keresztül. Eleinte gyalog, majd lóháton és később gondozatlan, majd „vert” utakon szekérrel is jártak. Tudnak régi sútutakról és újabb sútutakról. Volt út, amely a Parajd melletti Sófalva feletti emelkedésen vezetett keresztül, később enyhébb emelkedéssel a Putna-tetőre vezetett az út a Kükküllő forrása felé. A Putna-tető mellett 960 m magasságban a patak mellett haladt az út, kiérvén a Vésztői-dombrára, ahonnan lassan leereszkedett az Árok hídján a Maroshoz s onnan Alfaluba.

1823-ban közmunkával elkészítették a parajd-gyergyószentmiklósi utat, amely nem a Putna-tetőn vezetett át, hanem a még magasabb helyen, a Bucsin-tető mellett 1270 m magasságban haladt. Ezt a 300 m-es szintkülönbséget azért fogadták el, mert a régi út talaja puha volt és esőzésekkor az út nagyon sáros volt. Főként a Gyergyó felől menőknek ez az útszakasz annyira meredek volt, hogy csak előfogattal lehetett rajta felszekerezni. Ezt nevezik *Régi sútútjának*.

Mert 1900–1903-ban új utat építettek, amely állandó, de lassú emelkedéssel, szerpentinekkel vezetett fel s ezzel eltüntették a hirtelen, meredek emelkedést. Ekkor a Maroson is új vashidat építettek s így azt a Parajd–Alfalu közötti *Új sútútjának* nevezték el.

Orbán Balázs szerint Alfalu a tutajozásnak első, legfelső kikötő helye volt, bár itt a Maros még nagyon sekély, de szájhagyomány szerint régen bővízűbb volt.

8. Régi műemléke Alfalunak tulajdonképpen csak a már említett plébánia-temploma, főként tornya, amelyen mind a három építészeti korszakból találunk tárgyi emléket. Nagyon értékes szokás honosodott meg Alfaluban, mégpedig az, hogy a torony déli külső falán, a vízszintes párkányok alatt – ma is látható – kis kőtáblákon latin nyelvű feliratokkal jelezték az építés, illetőleg a torony magasításának az időpontját. E feliratok hitelességét a torony belsejében is ellenőrizhetjük. Több csíki toronynál említettem, hogy a torony belsejében – a barokk ablakok alatt – még láthatóak a régi, gótikus templomnak az ablakai. Ezeket természetesen, amikor a barokk korban magasították a tornyot, belülről befalazták, kívülről pedig bevakolták és bemeszelték, hogy ezzel eltüntessék annak a nyomát.

Az alfalvi tornyon levő táblák szerint három építési magasságvonalat különböztethetünk meg. Az alsó rész 13 m magasságig – a felirat szerint – 1213-ban épült. A következő magasításánál (6 m), tehát a 19 m-nél van a torony 2., vagyis középső része. Ebben van a befalazott négy csúcsíves ablak. E résznek a magasításához az 1713-as évszám van írva. Ez kissé későinek tűnik, hiszen az itteni gótikus templomaink általában a XV–XVI. században épültek. De lehet, hogy egy tatár betörés alkalmával megrongálódott torony javításának, helyrehozatalának az évszámát jelezték. A mai magas barokk templom padlásterében, a befalazott, négy csúcsíves ablak alatt ma is látható még a régi alacsonyabb gótikus – esetleg román kori – templom háromszög alakú nyoma a torony keleti külső falán.

A toronynak a 3., legfelsőbb szakasza a barokk korban újabb 6 m-rel lett nagyobbítva, tehát 25 m magasra, amely felett már a barokk toronysisak kezdődik. E vonal alatt van a négy félköríves barokk ablak. Ez a rész a latin felirat szerint „Superexaltata A-O. 1782”. Ez megfelel a barokk templomok építési időpontjának.

A legvitatottabb az alsó résznek az építési időpontja. Igaz, hogy az 1332-ös pápai tizedjegyzék szerint feltételezhetjük, hogy a falu ekkor már létezett, mert Gyergyónak három papja van megemlítve s így temploma is lehetett, de az a kérdés, hogy melyik helyen volt a település, illetve az első, a román kori templom? Még *Orbán Balázs* is kételkedett, hogy 1213-ban épült volna ez a templom. Feltételezte, hogy aki e táblát a latin betűkkel írta, az vagy egy C = 100, vagy legalább egy L = 50-et kifejezett az MCCXIII-ból s így vagy MCCCXIII, vagy MCCLXIII lenne a hihetőbb építési évszám, azaz 1313, vagy 1263.

Az 1. sz. pontban említettem, hogy mind a település, mind a templom túl közel van a Maroshoz és mivel a Békény-pataknak is épp itt a templom közelében van a torkolata és annak árterülete, nem hihető el az, hogy az első letelepülők pont a vizenyős helyet választották volna. Hiszen a Maros vízszintje és a település szintje között alig 25–30 cm van. Azért hihetőbb az, hogy a Békény pataka mellett, de keletebbre, Szentmiklós felé lehetett az első települési helyük. Ha megfelelő szakemberek a torony belsejének kőfalépítésének módjából meg tudnák állapítani a torony alsó részének építési korát, az eldönthetné a kérdést. Sajnos, a régi Csík vármegye területén sehol sem találhatunk a XIII. századból való és megbízható felirattal ellátott templomot, még tornyot sem, amely összehasonlításra alkalmas lehetne.

Ami a templom legértékesebb román kori emlékét, a torony alatti, nyugati, félköríves ajtókeretet illeti, szintén nem igazolja azt, hogy maga a román kori temploma hol volt. Ez az ajtókeret oly díszes és oly nagyméretű, hogy biztosra vehető az, hogy valamikor a román kori templomnak a déli főbejárata volt és csak a gótikus, vagy a barokk átépítéskor kerülhetett erre az eldugott torony alatti nyugati bejárathoz. Nagy kár, hogy a kőajtó alsó, lábazati része nem látható, mert el van takarva valami padlóval, azaz küszöbvel. 1960-ban tervbe vették a lábazat kiszabadítását, de mivel 50 cm-rel kellett volna leásni és betonlépcsőkkel a lejáratot biztosítani, elállottak a tervtől, mert félős volt, hogy akkor az esővíz befolyik a templomba.

Említésre érdemes, hogy 1930-ban a templom takarítási munkálatai közben, falbontáskor, illetőleg a vakolat lekaparásakor több gótikus korbelti kőfaragvány-töredékeket találtak.

A templomnak két régi harangja van, az egyik az 1537-es évszám, a másik évszám és felirat nélküli, de mind szokatlan hosszúkás alakja, mind erősen kopott volta régeinek tünteti fel.

A torony nyugati oldala végig egy hatalmas támpillérrel van megtoldva. Ezt valószínűleg a toronynak valamelyik emelésekor építhették, félvén attól, hogy a magas torony a kövek súlyától megdőlhét.

A 3. építési korszakból több arra vonatkozó adatunk is van, hogy 1778–1782-ben épült a mai barokk stílusú templom. Különlegese a templom déli oldalának nagy ablakai, amelyek nemcsak felül van meg a szokásos félkörív, hanem alul

is. Különösen szép a déli portikusza. Bent a templomban az oltárok barna alapszínűek, ízlésesek. A Mária-oltár két oldalát Szent István és Szent Imre fából faragott szobrai díszítik.

Említésre érdemes, hogy a Maros túlsó oldalán egy km-nyire a Marostól és ugyancsak egy km-re a parajdi úttól 1896-ban egy kápolnaronom alapjait találták meg, amelynek szentélyzáródása nyolcszögű. Ez a kápolna a *Kápolna-dombon* van, a mellette elvezető utat *Kápolna útjának*, és az attól északra fekvő határrészt *Kápolna útja északjának* nevezik.

A községben a Békény pataka közelében egy ház (Damokos Ignácé) alapjának kiásása közben, 80 cm mélységben cserépmaradványokat, csontokat és egy hajdani tűzhelynek a csonkjait találták meg 1969-ben.

A *görög katolikus románok* 1844–1850 között építették fel kis templomukat. Van benne egy 1826-ból származó, kézzel frott szertartáskönyvük, három, üvegre festett szentképük, amelyek bizánci stílusban és cirill betűkkel vannak díszítve.

Van a községben néhány polgári épület is, de ezek csak a XIX. századból valók. Pl. a *Veres iskola* nevű kőépület, amelyet még az osztrák katonaság épített a múlt század első felében. Kertjében volt egy lőszerraktár is, amelyet később jégveremnek használtak. A piactéren van a *Lukács-féle ház*, a *plébánia épülete*, az *állami felső népiskola* és egy *Mikó-ház* nevű épület. E kőépületeken kívül van még néhány – feliratuk szerint több, mint száz éves – székely fagerendás ház is.

Adatközlők: Gaál Antal és Szilveszter Antal alfalvi gazdálkodók.

4. Gyergyóújfalu (Suseni)

1850-ben 2419, 1930-ban 3808 lakosa volt.

1. A Tekerő-patak, azaz a Visszafolyó-patak torkolatánál, a Maros mellett fekszik. Régente csak a jobb partján.

A pápai tizedjegyzékben még nem szerepel, de az 1567-es adóösszeírásban „Wij ffalw” néven 32 kapuval fordul elő, ami ez időben tekintélyes létszámot feltételez. Ezért a falu keletkezését a XIV–XV. század fordulójára tehetjük.

2. Régente négy tízese volt, most már hat tízesre oszlik, amelyeknek elnevezései régi eredetűek, mert mindegyiknek birtoka is volt a „hazanéző” hegyoldalon, amely területek ma is e tízesek nevét viselik: *Alszeg*, *Kosza* (cs. n.), *Fenyés*, *Hosszszűbükk*, *Vészhágó*, *Marosfalva*. Ez utóbbi kb. 150 éves település 300 házzal, a község legnagyobb tízese, a Maros túlsó, azaz a bal oldalán fekszik. Eleinte csak 8–10 család lakott itt, akik többnyire molnárok voltak. Létét és fejlődését annak köszönhetjük, hogy Udvarhely felé erdei út vezet s hogy bőven van itt legelő és üde patakvíz. Az idetelepültek Újfalu különböző részeiből jöttek ide. Még ma is szívesen húzódnak ide, mert most kőbánya is működik a telep közelében. Ez az oka annak, hogy míg 1910-ben még csak egytanerős iskola volt, ma (1936) négytanerős iskola és óvoda működik.

Újfalu legújabb tízesbeosztása a következő: a) *Alszeg*, b) *Kosza* (cs. n.), c) *Fenyés* (?), d) *Vészhágó* (?), e) *Felsőmarosfalva* (a Maros bal partján létesült 1850 után) és *Libán-telep* (?).

Libán-telep az Udvarhely felé vezető országút mellett, Újfalutól szinte 20 km-re van. Itt 1913-ig egy hatalmas fűrésztelep működött, kb. egyezer lélekkel. Az egykori gyártulajdonos neje egy csinos kis kápolnát is épített az itt lakóknak. A

kápolna ma is áll, bár a gyár a háború után megszűnt. Ma csak 30–40 család lakik itt, de van egy egytanerős iskolájuk, 14 tanulóval.

Újfaluban az egyik falurészt *Gálfalvának* (cs. n.) nevezik.

3. A *Maros* és a *Visszafolyó-patak* megy át a községen. E század elején még sok tutaj szállította a fát a Maroson, amely szájhagyomány szerint régen bővebb vizű volt. A Maros bal oldalán sok borvízforrás van.

4. A falurészek – kivéve az említett Libán-telepet és a Maros bal oldalán fekvő Marosfalvát – egymással össze vannak növe.

5. *Orbán Balázs* és *Kölönte Béla* foglalkozik a község múltjával.

6. Mai napig is tartja magát az a szájhagyomány, hogy a Hargita-lejtőn a *Dél-hegy* lábánál a *Katorzsa* nevű (?) határrészben ily nevű falu létezett volna, de azt *Orbán B.* szerint a tatárok, mások szerint 1708-ban a labancok felégették. *Kölönte* szerint ezek a katorzsaiak a XV. század közepe táján lehúzódtak a Maros mellé s így alapították az új telephelyet, amelyet ezért neveztek el „Újfalú”-nak.

Orbán B. szerint a Délhegy alján, egy órányira egy *Város* nevű település is létezett egy hegylonkán (hegyterazon), de mivel semmi nyomát sem találta itt régi épületeknek, feltételezi, hogy csak egy „sátortábor” (?) lehetett itt. E helyen később mások is kerestek leleteket, de semmit sem találtak.

Egy ma is élő szájhagyomány szerint a *Város* nevű magaslaton *Bitó* nevű rabonbánnak a várkastélya állott volna, mert a dombon a teraszos emelkedés úgy néz ki, mintha egy, a várhoz vezető út lenne. De, sajnos a romok helyett csak határmezsgyéket lehet találni. Viszont annyi tény, hogy létezett egy *Bitó* nevű vezető, gazdag család, mert sok mai gazdának, lent a lapályon ma is van a kezén földje, amelyről azt tudják, hogy „*Bitó-birtok*” volt.

7. A mai öregek régi főútvonalról nem tudnak, csak a Vaslábton át Csíkba vezető útról és a Libánon átmenő zetelaki útról. Erdei út azonban több is vezet fel a Hargita csúcsai felé.

8. *Kolossy Antal* 1882-ben írt (136. l.) egyházi sematizmusa szerint az újfalvi régi egyház gótikus volt, de 1762-ben szűk és roskatag lévén, a helyébe mást terveztek, és az új templom csak 1825–1830 között épült föl. A gótikus korból csak egy kőből faragott keresztelőkút maradt meg.

A toronyban levő lélekharangon *Mária féldombormű* alakja, latin nyelvű felirat és az 1747-es évszám érdemes megemlítésre.

A papilak 1848-ban épült.

Katorzsa említett felégetésének emlékére – állítólag – 200 évvel ezelőtt emlékművet építettek.

Települési szempontból említésre érdemes, hogy *Kölönte* (46. l.) szerint Újfalua a legszívósabban ragaszkodott a hagyományos tízesrendszerhez. 1870-ben például a tízesek irtásából a községnek juttatott részen legeltették a falu bikáját. Az öt tízes neve mai napig (1913) él az emberekben, éspedig: a) *Alsóvész*, b) *Vészhágó*, c) *Fenyés*, d) *Hosszúbükk* és e) *Kosza*. A tízesek nevüket az elfoglalt dűlő után kapták.

Adatközlő: Szántó Ádám, igazgató tanító, Gy. Újfalua.

5. Gyergyótekerőpatak (Valea Strâmbă)

1850-ben 1658, 1930-ban 1997 lakosa volt.

1. Gyergyószentmiklós a XIII–XIV. században jelentősen megnövekedett – épp kedvező – központi földrajzi helyzete miatt s így a XV. század közepén a tőle alig 2 km-re fekvő Tekerőpatakot létesíti, saját népfellegének kitelepítésével. Nevét a hasonló nevű Tekerő-pataktól kapta, amely keresztülfolyik a falun. A név eredetét maga a szó magyarázza (tekerő = tekervényes = tekerőző patak). S valóban, különösen a patak felső szakasza, a falu között igen tekervényes. Lejjebb, Kilyénfalvánál és Újfalunál ugyanazt a patakot Visszafolyó-pataknak nevezik, különleges tekervényes, visszafelé folyása miatt. (Lásd ott!)

Az 1567-es adóösszeíráskor „Tekereo Patak” már 40 kapuval van megemlítve, de mivel 1576-ban „Tekereo Patak cum Kylienfalva” néven szerepel (L. Szabó T. A. 46. 1.) a 40 kapuban a szomszédos Kilyénfalva is beleértendő.

1601-ben már 101 kapuval bír, ami száz év alatt odafejlődik, azaz a falunak olyan nagy a szaporulata, hogy 1732-ben elválik Szentmiklóstól és Kilyénfalvával közösen önálló egyházközséggé lesz.

2. Három tizesből áll a község: a) *Alszeg*, b) *Középszeg*, c) *Felszeg* és pedig: *Alszezen* van az *Alszezi út* vagy *Elekesek* (cs. n.) *utcája*, *Antal István* vagy *Balogh Elek utcája*, *Temető utca*, *Völgy utca* és *Állomás utca*.

Középszezen vagy *Középtizen* van a *Kicsi szer utca*, a *Templom* (újonnan *Iskola*) *utca*, a *Horvátok* (cs. n.) *utcája*, a *Hadnagy utca* (Zürlich osztrák hadnagyról).

Felszezen: a *Pérási* (?) *utca*, *Felszezi utca* és *Gál utca*.

3. Csak a *Tekerő-patak* folyik a községen át, amelyet *Visszafolyó-pataknak* is neveznek.

4. A tízesek egygyé épültek. Összesen 502 házsám van.

5. Különös írás, könyv nem foglalkozik a községgel. 1801-ben nagy tűzvész a falu egyharmadát elhamvasztotta s akkor a régi írásbeli bizonyítékok, az egyházi anyakönyvek és jegyzőkönyvek mind elégték. Ezért a mai anyakönyvek csak 1801-től vannak vezetve.

6. Elpusztult falurészt nem ismernek a község határában, legfeljebb a közeli *Súgó-barlang* mellett ősrégi település nyomai (kövek) fedezhetők fel.

7. Más főútvonalat, mint a mai kettőt, nem tudnak.

8. A régi gótikus templomból tornya és szentélye maradt meg. 1724-ben ezt a templomot átépítették s ekkor sok barokk elem került bele. A régi templomnak Szent István volt a védőszentje s akkori főoltára ma a templom bal oldali mellékoltára lett.

Van három igen értékes kőből faragott ajtókerete, de mindegyik más-más időben és stílusban készült: a lapos és szabálytalan félköríves nyugati; a késő gót, törtívelésű sekrestye és a gót és reneszánsz jegyeket magán viselő déli ajtókeret. Van a templomban egy kőből faragott „keresztkút” is.

Érdekes és elég ritka az 1760-ból való *stallum-ülőpad*, amelyen a Gáborffi István és felesége Dusárdin Anna hollós, illetőleg oroszlanos címere van a támlára, az alsó felére pedig magyaros, népies virágdísz van festve.

Említésre érdemes a XIX. század elejéről való szószék, amelynek mellvédjének egyik képe a „magvetőt” székely harisnyás és bocskoros falusi embernek ábrázolja.

A község déli szélén, a Vasláb-hegyen van egy gótikus támpillérekkel megtámasztott kis polygon záródású kápolna.

6. Gyergyóditró (Ditrău)

1850-ben 3998, 1930-ban 6803 lakosa volt.

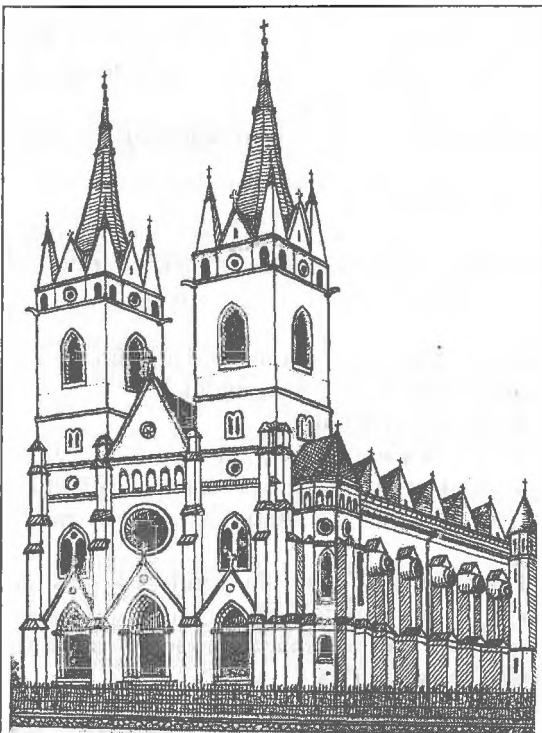
1. Az 1332-34-es pápai tizedjegyzékben még nincsen megemlítve, de gótikus kőfaragványai bizonyítják, hogy a XV. század közepén már létezett. Ez időben a szászhegyi Lázárok hatalmuk teljében voltak, szinte egész Gyergyót uralták s így Szárhegyet is valósággal a medence központjává tették. Az így keletkezett népfeleslegből erősödött meg a szomszédos Ditró. Az 1567-es adóösszeíráskor „Dijtro” és „Gytro” néven 26 kapuval van bejegyezve.

Ditró közel feküdt a Tölgyes felől betörő keleti ellenséges csapatok útvonalához, ezért sok pusztításnak és veszélynek volt kitéve. Mivel a Tölgyes völgye a XVIII. század elejéig „gyepű-sáv” volt, Ditró lakosságának a *Czengellér-tetőn* felállított lármafa, illetőleg felgyújtott máglya, valamint a *Sóza-tető* és a községhez

közelebb fekvő *Borzoka-tetőn* lévő őrség adta meg az utolsó tűzjelt, ha közeledett az ellenség.

Ditrótól északkeletre van az 1455 m magas Tatár-havas, ez szintén ennek az emléket őrzi. Főként a II. Rákóczy György 1657-i szerencsétlenül végződött lengyelországi hadjárata után, 1658-ban a törökök Erdélyre zúdították a moldvai tárokat és a két román fejedelemseget, akik irtózatosszerű vérfürdőt és pusztítást rendeztek. Ekkor Ditrót is felgyújtották, de a gyergyóiak leverték őket. Ennek emlékére, vagyis az elhaltak sírdombja felett emléktábla áll. Ez a *Tatár-domb* a ditró-szárhegyi országút mellett van.

Később, amikor megnyitották a Tölgyesi-szoroson keresztül a békés kereskedelmi forgalmat és a Maroson a tutajon való faszállítást, Ditró rohamosan fejlődött, élénk pia-

A gyergyóditrói római katolikus plébánia új nagy temploma délnyugat felől nézve. Épült 1909-től 1913-ig neogót stílusban.

A torony magassága a toronygombig 78 m. A templom 83×23 m nagy, belmagassága 18 m. Az ülőhelyek száma 900, az állóhelyeké 2000, zsúfoltan 5000 ember is befér.

ca, vásárai voltak, úgy hogy a XIX. század közepén már a városok sorába való felvételét is kérte, amit azonban visszautasítottak. A község rohamos fejlődésére jellemző, hogy míg 1567-ben 26 kapuval szerepel, alig 50 év múlva (1616-ban), már kétszeresével azaz 56 kapuval.

A községnek a nevét többen megkísérelték megmagyarázni, eredetезtetni, de eredménytelenül. Így *Kölon*te szerint: egyesek a német „Ditrich-Detre” névtől eredetезtetik. Mások szerint „deritu-de itero”, de ez erőltetett származtatás. Ditró régi neve „Gittró”, tehát a „g” lágyult „d”-vé s nem fordítva. A nép mai napig is „Gyitró”-nak mondja, ejti. A XVII. századig is „Gyitró” és „Gittró” néven szerepel és csak egy 1714-es oklevélben szerepel először „ditrai” és „Ditró” néven.

Szabó T. Attila tanulmányának egy 1576-os adata már „Ditró”-t ír, viszont 1602-ben megint „Gitro”, 1685-ben a lustráló könyvben „Gyitro” néven, 1701-1773-ig „Ditró”, de közben 1758-ban „Gyergyó-Ditró”, 1766-ban „Ditrofalva”, 1808-ban „Ditro, Gyitro”, (németül: Dittersdorf, románul: Gyitru), 1864-ben „Ditró” néven szerepel.

2. A XVII – XVIII. század fordulóján három tízesből, falurészből állott.

a) Alszeg vagy Alsó tízes, b) Felszeg vagy Felső tízes, c) Középszeg vagy Közép tízes, néha Középszér.

Szabó T. Attila-nál 1771-ben: „A falu alsó végében, Alszegben”, és „A faluderekban, Középtízesnek alsó részében, -Felszegben, a felső Tízes közepében” kifejezések fordulnak elő Ditróval kapcsolatosan.

A XIX. század elején a tagosítási jegyzőkönyv alapján és hagyomány szerint is a község ekkor az említett három falurész (Alszeg, Felszeg, Középszeg) keretén belül (Középtízesnek alsó része, a Felsőtízes közepe) tulajdonképp már öt tízesből állott, amelyhez, mint hatodik tízes *Várhegy* is hozzátartozott, amely azonban 1909-ben a tagosításkor önálló községgé vált. Az 1876-os tagosítási jegyzőkönyv alapján Ditró még mindig az említett öt tízesből állott s a hatodik volt *Várhegy*. Érdekes, hogy a XVII–XVIII. században *Várhegy* és *Galócás t. k.* Ditró és *Remete* közös birtoka volt, de később a határegyezményekkel *Várhegy* Ditróhoz, *Galócás* pedig *Remeté*hez került.

Az 1936-os községi térkép alapján Ditró a XX. század elején már hat tízesből állott. A község keleti (I. tízes) vége és a nyugati (V. tízes) vége, az út mentén tovább terjedt s így a község új tízesbeosztásával, a község lakott területét az eddigi öt helyett hat tízesre osztották s a községtől (6 km-re) különálló *Orotva* település volt a hetedik (VII.) tízes. A ditróiak kitelepülése, *Orotvára* csak a XIX. század második felében indult meg, amit a belterjesebb állattenyésztés és a megindult nagyméretű erdőkitermelés váltott ki.

1962-ben *Puskás Darna József*, 93 éves ditrói gazda a község régi tízes-szervezetéről az alábbi érdekes visszaemlékezéseit közölte: „A tízesbíró»tanácsos«-nak nevezték. A határpásztorokat (tízesenkint 2–3 volt) és egy »pogár«-t [polgárt] választottak. Ezek fel voltak mentve a katonai szolgálat alól. Minden tízesnek volt bikája s egy esztendőre »bikakezelőt«-t választottak. Olyan embert, aki tudja telelni a bikát, azaz van megfelelő istállója és elegendő szénája. A bikakezelőnek a községben »rangja« volt.”

Az első világháború után már csak számozás szerint jelölték a tízeseket, de a mai napig (1961) használják a falu térbeli hármass elnevezését: *Alszeg*, *Középszeg* (újabban egyszerűen csak *Központ*) és *Felszeg*, de ezeknek a térbelisége is bővült a település növekedésével. *Felszeg* alatt értik kb. az I. és II. tízest, *Középszeg* vagy *Központ* alatt a IV. tízest és az V. tízes egy részét, míg III. tízes a Központ és Felszeg közé esik, de külön falurész elnevezésként nem szerepel. *Alszeghez* sorolják az V. tízes nyugati részét és a VI. tízest.

Az elsorolt tízesekben az utcákon kívül vannak még más természetű falurészek is:

Az I. tízesben van: Kápolna dombja, amely ma már beépült és a kápolnát nem használják.

A II. tízesben van: Köves nevű hely, amely ma már beépült s nevét a *Köves utca* őrzi.

A III. tízesben van: Lövöldöző Borzóka (?). A *Borzóka*-hegy oldalában volt egy katonai lövölde-tér, amely idővel beépült s ma mint löteret nem használják. Ebben a tízesben van egy *Hétkapu* nevezetű zsákutcás falurész, amely hét telekből állott s azok „legyező”-szerűen helyezkednek el. Ez a települési forma régen gyakori volt a székelylakta területeken, mert védelmet is nyújtott portyázó csapatokkal szemben.

A IV. tízesben van: Vágás, amely beépült és nevét a *Vágás utca* őrzi.

Az V. tízesben nincsen külön elnevezésű falurész.

A VI. tízesben van egy *Pricska város* nevű falurész, lehet, hogy a községtől keletre emelkedő *Piricske-hegyről*.

Ma, 1961-ben már nem használják a tízes elnevezést, sem közigazgatásilag, sem helymeghatározásként, ehelyett az alábbi út és utca elnevezéseket használják, amelyeket alább, de a régi tízesbeosztás szerint csoportosítva közlöm. Ezeknek többsége a régi elnevezéseket követte:

Az I. tízesben vannak: *Agyagásó út* (mezei útként régebben is használták), *Tölgyesre vezető nagy út* (1876 óta), ma *Bălcescu út*, amely folytatódik a II., III. és a IV. tízesben is, a *Budai Nagy Antal út* (1961 óta), a *Tag út*, amely a tagosításkor létesült, ma *Testvériség útja* és folytatódik a II., III. és a IV. tízesben is, *Közút*, amely egy kicsi, összekötő utca.

A II. tízesben vannak: *Martonkára* (patak) *bejáró út* v. utca, ma a neve *Kőrösi Csoma Sándor út*, a *Varga Katalin utca* (1961 óta), a *Középdombra járó út* vagy *Csengettyű utca* (1876 óta), ma *Puskin utca*, a *Kőbánya utca* (1876 óta, de ma is az a neve), a *Köllők és Kovácsok útja* (cs. n. 1876 óta), ma beolvadt a *Köves útba*, a *Kovács Antal és Simon útja* (1876 óta), ma *Új élet utca*, s van az *Árok utca* (1876 óta s ma is az).

A III. tízesben vannak: *Kovácsok és Bírófiak útja* (cs. n.) 1876 óta, ma *Marx utca*, a *Hétkapu utca*, a már említett hét kapuról, azaz telekről, ma is az, a *Gálok keresztfájához vezető út*, (1876-ban, később a felső fele *Üstös utca* (?) lett, ma az egésznek a neve *Józsa Béla út*, *Kovács Gábor és István útja* (1876) csak egy kis összekötő utca volt, de 1908-ban, a tagosításkor eltüntették, *Hompot Elek útja* (1876), a tagosításkor ezt is megszüntették, a *Tomák és Siklódiak útja* (1876), ma egyszerűen *Tomák* (cs. n.) útja, a *Falu közti középút* (1876), ma *Gábor Áron utca*, amely a IV. tízesben is folytatódik, a *Mészáros András utca* (1876), 1908-ban meg-

szűnt, viszont a *Mészárosok útja* (cs. n. 1876) ma is az, *Utca a Bajnáknál* (cs. n. 1876), ma Doktor Mezei Géza utca, a *Mezei Barnabás utca* (1876), ma Munkácsy utca, a *Lukács János út* (1876) 1961-ben megszűnt, a *Mezei Asztalosok útja* (asztalos mesterekről) (1876), ma Kriza János utca, a *Mezei Felháziak útja* (1876), ma beolvadt a Kriza János utcába, a *Siklódi István utcát* 1908-ban megszüntették, a *Puskások útja* (cs. n. 1876) a tagosításkor megszűnt.

A *Kerek-Magyarós-dűlőben* van egy *Lövöldöző* nevű hely, amelyen nagyon régi katonai épületek voltak, de kb. 1885 után kezdték elhanyagolni, s így tönkrementek.

A IV. tízesben vannak: *Faluközi út déli ága* (1876), ma Dr. Gróza Péter út, amelynek első szakaszát *Bárány utcának* neveztek el s ma is annak hívják, míg a második szakasza a III. tízesben is szerepel. A *Vágás utca* és a *Temető belső végénél út* (1876), ma csak Vágás utca, a *Temető útnak* (1876) ma is az a neve, a *Szárhegyre menő út* (1876), ma Petőfi Sándor út, a *Patak utca* (1876), majd a *Száva utca* ma is az, a *Fülöp András útja* (1876) ma a Dr. Groza Péter utcához tartozik, ugyanígy a *Bajkó Ferenc útja* (1876) is a *Dr. Groza Péter utcához* lett csatolva, ugyanígy a *Puskás Mihály útja* (1876) is. A *Templom utcát* (1876) 1940–44-ben *Szent István térnek* nevezték, ma ellenben Szabadság tér a neve, a *Bajkó András útját* (1876) a tagosításkor megszüntették, viszont a *Bajkó Barabás útja* (1876) beolvadt a Bălcescu utcába, a *Siklódi András útja* (1876) beolvadt a Gábor Áron utcába, a *Puskás Jakab útja* (1876), ma Simó Donka (?) út lett, a *Kopacz Puskás Antal útja* (1876) a tagosításkor megszűnt, a *Hodosi út* (XIX. sz. végén), ma Augustus 23 utca.

Az V. tízesben vannak: *Malom utca* (a gőzmalomról, 1930-tól máig), a *Tag út*, az 1909-i tagosításkor kapta nevét, ma *Halász út*, mert ezen járnak a Marosra halászni. A *Vasút utca* (1907 óta), ma Kossuth Lajos utca, a *Remetére menő út* (1876) ma Puskás Tivadar út, amely a VI. tízesben folytatódik, a *Csibi Barkó (?) útja* (1876) ma Filimon Sírbu út, a *Tag út* (1909) ma Simó Géza út, amely folytatódik a VI. tízesben is, a *Balázs Péter útja* (1876), mivel kicsi utca volt megszüntették, ugyanígy a *Makó Mózsi útja* (1876) is megszűnt, a *Csibi Simófiak útja* (1876) ma Kis utca, mert rövid. A *Bírófiak útja* (1876), ma is az, az *Illyések útja* (1876), ma is az, a *Lukács József útja* (1876), ma Bálint Gábor útja (híres nyelvész volt a XIX. sz. második felében).

A VI. tízesben vannak: *Ki a mezőre út* (1876), népiesen *Kereszt utca*, egy útszéli kereszttről, ma Salamon Ernő utca, a *Hompotok utcája* (1876), ma egyik része Horea út, a másik része maradt. A *Hompot Elek útja* (1876), ma beolvadt a Puskás Tivadar utcába (híres feltaláló). Van egy új utca, amelyet 1961 óta Tudor Vladimirescu utcának neveznek.

Szabó T. Attila idézett tanulmányában két érdekes határnevet említ meg: „Falu melyéke” (szántó és kaszáló) és „Vízmelyék”, amely a Ditró-patak melletti területsáv.

1877 óta a tízeseken belül minden ház házszaomot kapott, de 1961 óta, amikor minden utca hivatalos nevet kapott, a házak számozása – miként városokban – utcák szerint történt.

3. A községen keresztül folyó patakok nevei: a *Ditró pataka*, amely keletről jöve a község északi részén folyik keresztül, de az I. tízesben ketté ágazik és a déli

ága egyesül a *Martonka patakával*, majd a községen kívül fél km-re beleömlik a Marosba. Mindkét patak elég bővizű és sok vízimalmot hajtott s részben még ma is hajt.

4. A gyorsan fejlődő Ditró község a XIX. század elejétől kezdve népfeleslegét a határához tartozó mellékvölgyekben helyezte el, ahol az itt letelepedettek lassacskán önálló telepet, sőt tizedet létesítettek. Így létesült Ditró községtől északra 8 km-re *Orotva* a hasonló nevű patak völgyében, továbbá *Güdüc*, amely délre 3–4 km-re van. De a község törzstízesei egymással össze vannak növe.

Itt említtem meg, hogy az Orotva-patak és a Tászok-patak egyesülésénél láthatók a Fülöp András ditrói gazda által létesített vashámornak a nyomai.

5. Az említett könyveken, tanulmányokon kívül Ditróról külön tanulmány nem jelent meg, de *Kocsis Antal*, ditrói tanár igen sok adatot gyűjtött egybe egy készülő „falumonográfia”-hoz.

6. A község határában régi elpusztult falurészekről nem tudnak, de említésre érdemesek a híres *Tászok-tetőn* levő kövekbe vésett rovásírásos feliratok, amelyeket szinte száz éve tanulmányoznak a szakemberek, de csak részben tudták azokat megfejteni. Ezeket a nép *Írott köveknek* nevezi.

Bent a községben a szájhagyomány és településtörténeti adatok szerint is a község legrégebb települési helye a még ma is létező régi *Kicsi templom* környéke volt. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy ez a falurész egy kissé magasabban fekszik, mint a mai község északabbra tolódott központja s azon túl az új kéttornyú nagy temploma.

7. A főutak közül: a tölgyesi út a XIX. század első felében a mai *Borszék mezeje* nevű határrészen elágazott s az volt a főforgalmi út Tölgyes felé. A mai borszéki út pedig mezei út volt. A mai műutakat e két szakaszon csak a XX. század eleje óta használják, miután megfelelően kikövezték őket.

A mai szárhegyi út szintén csak mezei út volt, a XIX. század elején Szárhegyre a főút a mai temető mellett, Güdüc érintésével a Szármány-hegy nyakán keresztül vezetett.

Az északra vezető út Várhegyre s onnan a Maros völgyében, valószínűleg ugyanitt vezetett régebben is, mert szűk a völgy, de *Orbán Balázs* szerint sokan tutajon közlekedtek, főként, akik Szászrégenig, vagy még tovább akartak utazni. Szászrégenre volt ugyan egy erdei út a Libánon keresztül, de ez valószínűleg nem volt kellően gondozva s így fárasztó volt.

8. A községnek két egyházi és egy világi műemléke van.

a) Van egy érdekes régi, öreg templom, amelyet a nép *Kicsi templomnak* nevez. Ez még a gótikus korból való, amit a XV. század elejére jellemző torony alatti két csúcsíves bejárója igazol és az egész alsó része a toronynak. Van két egyforma alakú és nagyságú törtívelésű késő gót kőajtókerete, az egyik a templom torony alatti nyugati ajtója, a másik a sekrestye ajtója. A tornyot 1712-ben három rőffel emelték és ekkor az 1653-ban épült (?) ízléses templom helyébe bővebbet és nagyobb építettek s ezt a régi toronyhoz csatolták.

A XVIII. század folyamán a tornyot is, a templomot is kívülről és belülről barokk ízlésűre átépítették. A templom délnyugati portikuszának bejárata feletti kőtábla felirata szerint 1746-tól kezdődőleg 1757-ben, 1760-ban, 1795-ben és 1819-ben alakították, bővítették. A templomban levő három oltár is barokk ké-

szítmény. A templomkertbe egy – polgári házak közé szorított – utcai félköríves barokk kapun jut be az ember. E kapu feletti fülkében, a barokk korra jellemző Nepomuki Szent János-szobor van elhelyezve.

A XVII. század kezdetén még Szárhegy leányegyháza s csak 1711-ben szakad el és kap önálló plébánost.

b) Bár a másik templom csak 1909-től 1913-ig épült, tehát nem régi koroknak emléke, óriási méreteinél és izléses berendezési tárgyainál fogva sokkal több látogatót vonz, mint a régi templom. Igaz, az új templomban van egy – valószínűleg a régi templomból áthozott – barokk stílusban festett olajfestmény, amely a Boldogságos Szűz Máriát ábrázolja a három magyar szenttel. Ezenkívül van néhány, fehér márványból faragott szobor, a híres, gyergyói származású szobrászművésztől, Siklódy Lőrinctől.

A feltűnő nagy méretű és székelyföldi viszonylatban egyedülálló pazar kiállítású új templom felépítését részben a község nagy lélekszámával, a község nagy kiterjedésű erdőségeinek akkori szép jövedelmével magyarázhatjuk. De hozzájárult ehhez a község kereskedelmi fejlődése, a nagy vásárok s az ezekből fakadó reménykedés, hogy a felső hatóságok előbb vagy utóbb a községet városi rangra emelik. Sajnos mindez a fejlődés és reménykedés füstbe ment, amikor az 1914–18-as világháború más helyzetet teremtett a község életében s így itt maradt ez a városias külsejű és méretű templom a falusias környezetben.

c) Világi műemléknek számíthatjuk az évszázadok óta a községben vezető szerepet betöltő *ditrói Puskás* család udvarházát, amely ugyan egyszerű külsejű és alig 150 éves, de az utcai homlokzatán levő oszlopos kiugró eresz és a felette elhelyezett családi címer széppé teszi a házat.

Adatközlő: Kocsis Antal tanár, Ditró.

7. Gyergyóremete (Remetea)

Lakóinak száma 1850-ben 3048, 1930-ban 6800.

1. A Maroson túl, a bal oldalán egy szép völgyben a Kő-patak völgyében, a Maros mentén fekszik Remete. A gyergyói nép szaporodásával egyik község népfeleslegéből létesült kirajzás révén a szomszédos község. Így Szárhegyből keletkezett Ditró a XV. század közepén, és már a XVI. század elején Ditróból telepedett ki Remete. Ezért az 1567-es adóösszeíráskor „Remete” név alatt csupán 6 kapuval szerepel, ami a gyergyói községeknél szokatlanul alacsony lélekszámot jelenthetett, mert általában 30-, 40-, 48 kapu volt bennük. Szentmiklóson a legtöbb: 78 kapu. De Remete is gyorsan szaporodik ettől kezdve, mert 1616-ban már 27 kapuval jegyezték s újabb száz év múlva, 1726-ban már elválik Ditró anyaegyházától.

Szabó T. Attila adatai szerint 1567–1808-ig „Remete” néven, 1751–1864-ig „Gyergyó Remete” alakban fordul el.

Az 1864-es adat szerint először egy remete települt egy erdős helyre s ettől nyerte volna a település e nevét. Ez a remete ott egy kis kápolnát is épített, amely 1714-ben pünkösdi napjára búcsúengedélyt nyert a pápától. E kápolnának alapfalai a mai templom keleti végében, egy kis emelkedésen, ma is kivehetők a gyepek alatt. Csak 1786-ban bontották le.

Remete csupán 2 km-re fekszik Ditrótól nyugatra s amint már említettem, csak 1726-ban vált el Ditrótól s lett önálló egyházközséggé. Mai, nagy és szép barokk templomát 1771-ben építették fel.

2. Régen csak négy tízesből állott: a) *Alszeg*, b) *Fenekalja*, c) *Eszenyő* (?), d) *Túlmaros* tízesek s ezeken belüli falurészek: *Központ*, *Bánya*, *Bakó*, *Rétalja*, *Csutakfalva*, *Lúdfarka* (?) és *Kicsibükk*.

Ma hat tízesre oszlik, amelyeket csak I–VI-ig számoznak, de bennük levő utcáknak, falurészeknek megvan a hagyományos elnevezésük:

I. sz. tízes: *Alszeg*, *Fenekalja*, *Eszenyő*, *Hadnagy* (osztrák) *dombja*.

II. sz. tízes: *Központ* vagy *Piactér*, *Falu utcája*, *Rétalja*, *Bernád* (cs. n.) *utca*, *Kertvége utca*, *Ebhát* (?) *utca*, *Gödrös út*.

III. sz. tízes: *Borvíz utca*, *Szárhegyi út*, *Templom-domb oldal*, *Templom utca*, *Új utca*, *Bánya utca*, *Bakó* (?) *utca*, *Tolvajos* vagy *Akasztóhegy*, *Gödrös út*.

IV. sz. tízes: *Csutakfalva utca*, *Főút*, *Lúttős* (lejtős) *utca*, *Lúdfarka utca*, *Aratási utca*, *Kozmák* (cs. n.) *utcája*.

V. sz. tízes: kissé különálló tízes: *Felsőeszenyő*.

VI. sz. tízes: *Kisbükk* (*Kicsi Bükk*) *tízes*, amely 15 km hosszúra is elnyúlik, pedig csupán 35 család lakik benne. Talán ezért vették néha az V. sz. és a VI. sz. tízest egynek.

Itt említem meg, hogy *Szabó T. A.* 1773-ból talált néhány falurészről adatot: „a Marus (!) vicinitásiban”, *Alszegben*: „a Templomon alól”, a „*Vak p.* (?) *utca-ban*”, „a *Maroson* (!) levő *Híd* tájékán”.

3. A községen keresztülfolynak: a *Maros*, *Eszenyő vize* (vagy pataka), *Kis Pataka*, *Fő-patak*, *Tolvajos pataka*, *Marthonka pataka*, *Hideg-patak*.

4. Kivéve a említett V. sz. és a VI. sz. tízeseket, a település eléggé összefüggő, általában délről észak felé nyúlik a község.

5. és 6. pontra nincsen adat.

7. A legrégebbi út, amelyet – mert rövidebb – ma is használnak, a *Kereszthegyi út*, amely a *Laposnyán* keresztül Szászrégenbe vezet. *Laposnyán* régen korcsma is volt, ahol az utas – mivel hosszú az út Szászrégenig – éjszakázni is tudott.

Remetétől, régebben még feljebből is, tutajon is jártak a *Maroson* Szászrégenbe. Tutajon sok fát szállítottak, de 1909-től a tutajozás fokozatosan lecsökkent, mert bevezették a vasutat. De 1933-ban néhány évig, 1940-ig ismét fellendült a tutajozás.

8. Egyetlen műemléke a római katolikus plébániatemploma, amely

Gyergyóremete. 1930.

1771-ben egyszerű barokk stílusban épült. Kőfallal van körülvéve s nyugatról van a cinterem-bejárata. A szép főoltárképen kívül, a déli keresztkápolnában egy „Könnyező Mária” című szép olajfestmény van, amelynek bal alsó sarkában egy örmény betűs felirat van. Felépítésében hasonlít a kép a csíkszépvízi „Kolosvári Csuda-tevő Boldog Asszony Képe” c. olajfestményre. A templom déli külső oldalfalába van beépítve egy 1828-as évszámmal ellátott feliratos síremlék-tábla.

Adatközlő: Puskás Lajos, községi elöljáró, Remete.

8. Gyergyócsomafalva (Ciumani)

Lakóinak száma 1850-ben 2081, 1930-ban 4371.

1. A szomszédos Alfalu telepíti a XV. század közepén népfellegéből Csomafalvát. A Maros jobb oldalán fekszik Újfalú és Alfalu között.

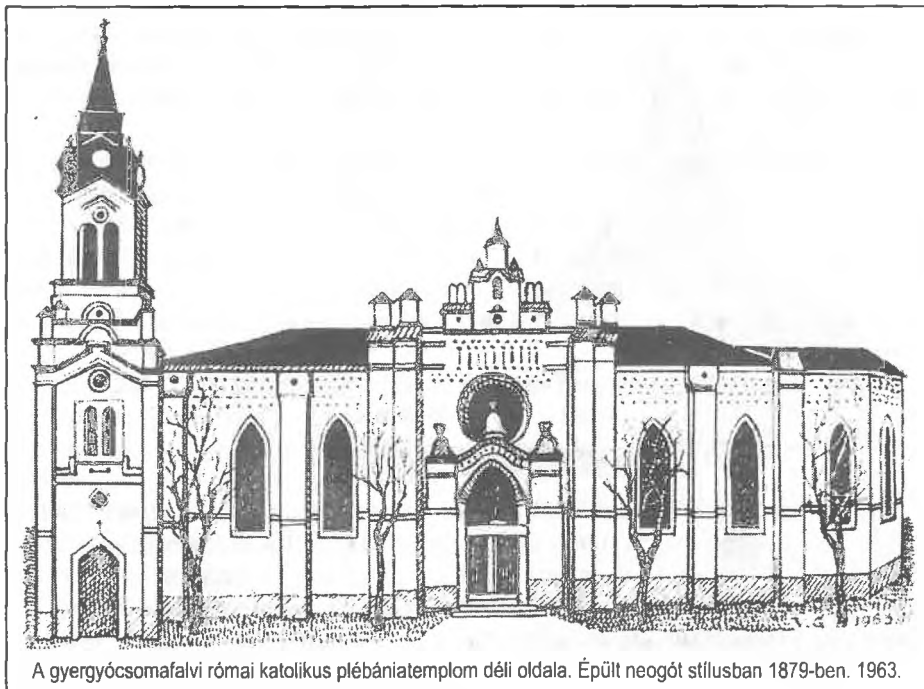
Az 1567-es adóösszeíráskor „Chyoma ffallwa” néven még csak 15 kapuval fordul elő, de 1616-ban már 51 kapuval van megemlítve, míg 1730-ban függetleníti magát.

Szabó T. Attila adatai szerint 1576-ban „Chomafalva”, 1602-ben „Cziomafalva”, 1696-ban „Chomafalva”, 1702–1808 között: „Csomafalva”, 1864-ben „Gyergyó Csomafalva” alakban van leírva a község neve.

Orbán B. azt írja: „ahol a Somlyó vize a Marosba ömlik, fekszik Csomafalva”. „Eredetileg Soma falva, ez a Samu-ból lett”.

Kölönte szerint a XII–XIII. században kedvelt magyar személynév a Csoma. A székelyek a Sámuel nevet ma is Samunak mondják, tehát t. k. Samu vagy Soma faluja lehetett az első elnevezése.

Kolossy Antal egyházi sematizmusa szerint egykor Alfalunak volt a leánygy-

A gyergyócsomafalvi római katolikus plébániatemplom déli oldala. Épült neogót stílusban 1879-ben. 1963.

háza, de 1730-ban saját plébániát alakít. Az 1726. évtől a „régí fakápolna helyett” a közösség költségén és a szárhegyi Lázár Ferenc segítségével új szentegyházat építenek. A mai templom csak 1879-ben épült.

2. Régebben a község hat falurészre oszlott: Alszeg, Honcsok, Inceloka, Kakas (?), Kosza (cs. n.) és mint újabb település Szászfalu (cs. n.). Érdekes, hogy Alszeg van, azaz volt, de Felszeg (már?) nincs.

Ma csak három falurészből áll a község, de állítólag (?) sohasem neveztek azokat „tízes”-nek. Ez a három az alábbi: a) *Központi rész*, b) a Maroson túli *Szászfalu* és c) a legkülső település a Dél-hegy aljában *Somlyó völgye* vagy *Kosza*.

A Központi részben van: *Déllő utca*, *Temető utca*, *Kis (Kicsi) út*, *Alszeg utca*, *Szoros (?) utca*, *Szentmiklósi* vagy *Cigányok utcája*, *Főút*, *Inczeloka* (utca), *Tőkék* (cs. n.) *utcája*, *Csegék* (cs. n.) *utcája*, *Ilona utca*, *Benes* (cs. n.) vagy *Vinkók* (gúny-név) vagy *Csekák* (gúny-név) *utcája*, *Dávid-domb* (utca), *Honcsok utca* (mert a Maros régi medrének gödrös, sáros, honcsokos helyén van), *Kerektő utca* (régén egy kerek tó volt e helyen, ma csak vízenyős terület).

Szászfaluban, a Maroson túli újabb településen van: *Töltés utca*, *Szederpataka utca*, *Akadám (?) útja*, *Mohos (?) utca*, *Felső-Kakas (?) utca*, *Alsó-Kakas (?) utca*, *Malom utca*, *Hideg-patak utca*.

Somlyó völgye vagy *Kosza* falurészben, amely a legkülső település a Dél-hegy aljában, dél felé van: *Hámos (?)*, amely csak 3–4 telekből áll, talán hámor volt e helyen valamikor, *Halasok*, ahol régen valószínűleg halásztak, ma csak vízi malom van 2–3 telekkel, *Somlyó völgye utca*, *Középláb* (dülő-név is) *utca*, *Csorti Kastély* (gúny-név), mert külső cigánytelepülés 4-5 házzal és valamikor a Csorti család lakott itt.

Szabó T. Attila egy 1864-es okiraton az alábbi utcaneveket találta: „Kerek-tó tartománya, Temető utca, Portikok (Portik cs. n.) *utcája*, Szoros utca, Szentmiklós felé feljáró utca, Csatók (cs. n.) *utcája*, Farkasok *utcája*, Kis-Maros melletti utca, Huszár (?) utca, Marosra járó út, Dávid domb utca, Hontsok *utcája*, Ilona utca, Erősek (cs. n.) *utcája*, Újfalu felé feljáró út”.

3. Csomafalvát ma kettészeli a *Maros*, amely valamikor megváltoztatta a medrét 100 m szélességben és 500 m hosszúságban. Átfolyik még a községen az *Enke (?)* vagy *Zápor pataka*, a *Szeder pataka*, a *Kis-* és a *Nagy-Somlyó pataka*.

Orbán B. ezzel kapcsolatosan azt írja: „A Somlyó névnek Csíkban s egyáltalában hazánk más vidékein való gyakori ismétlése, s főleg itt hegyekre való alkalmazása arra mutat, hogy Somlyó névnek valami jelentése volt, mely most feledésbe ment.”

4. A község régi részei össze vannak épülve, csupán a Központi rész és Szászfalu között a Maros hídja, továbbá Szászfalu és Somlyó völgye között van egy kb. száz méteres mező, amely e falurészeket elválasztja egymástól, de ez is kezd beépülni.

5. Az említett tanulmányokon kívül az *Apostol* című folyóirat (1939–1940-es számai) négy folytatólagos cikkben foglalkozik Csomafalva történetével.

6. *Orbán B.* szerint: a „*Várhegy* tetején, ha volt is vár, az eltűnt az összeomlott fák több öl vastagságú rothadványaiban, térdig érő puha szőnyegek alatt”. Viszont a szájhagyomány szerint a falu mai központjától 20 km-re délre, a hegyek

közötti egyik hegynek *Várkő* a neve, amelyről azt tartják, hogy régi dák település volt. A Várkő belsejében lenne egy barlang is, amelyből kis ér folyik ki.

Egy másik szájhagyomány szerint a mai fő borvízkút (a Művelődési Ház mellett) körzetében lett volna az első települési hely és a legelső telepes egy Fülöp nevezetű család lett volna, amelyik Alfaluból telepedett ide.

7. A mai főút, amely Alfaluból és Újfaluból köti össze, régen is itt vezetett, de itt is volt egy *Sóút*, amely a *Kis út* végétől az *Alsó-Nyír-kert* mellett vonul el *Putna*, *Háromtótok útja* és *Zsidó útján* keresztül Parajdig. A Borsos (Mihály) család az első világháború idején ezen az úton sok sót szállított Parajdról, amin nagyon meggazdagodott.

8. Az 1879-ben épült neogót stílusú templom kívülről igen ízléstelen. A régi „fakápolná”-ból semmit sem mentettek át, az 1726–30-ban épült templomból egy díszesen faragott barokk keresztelőkút maradt meg. A templomkertben pedig egy elég ügyes, kőből faragott oszlopos emlékkereszt az 1785-ös évből.

A plébánia épülete, bár az is 1730-ban épült semmi különöset nem nyújt.

9. Gyergyókilyénfalva (Chileni)

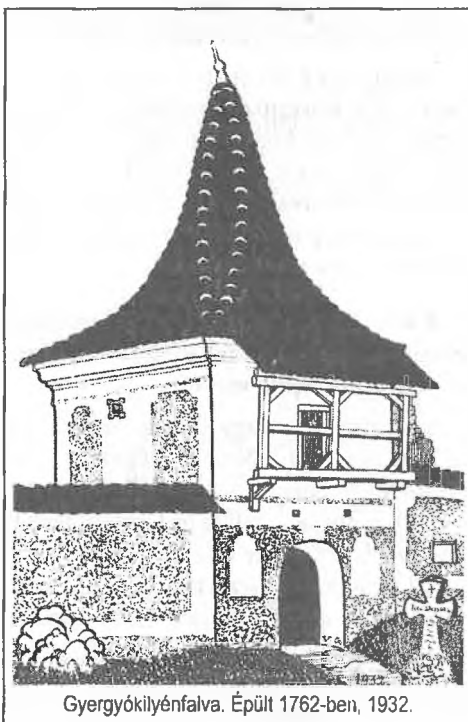
Lakóinak száma 1850-ben csak 764, 1930-ban 973.

1. Mivel Kilyénfalva Gyergyó legkésőbb alakult székely községe, az 1567-es adóösszeírásakor még nem szerepel, de mivel Tekerőpatakkal majdnem össze van nőve és 1576-ban *Szabó T. Attila* adata szerint „Tekereo patak cum Kylienfalva” van megemlítve, hihető, hogy már e század elején létezhetett, legfeljebb, mint Tekerőpatak egyik falurésze, tüzese. Főként, ha tekintetbe vesszük azt, hogy Tekerőpatak 1567-ben 40 kapuval van bejegyezve, ami még gyergyói viszonylatban is nagy létszámot feltételez.

Mivel azonban Újfalutól is csak párszáz méter választja el, feltételezhető, hogy mindkét szomszédos falunak a népfellegéből alakult és fejlődött. Bár már 1616-ban 39 kaput számlál, nyilvánvaló, hogy mivel még ma is csak ezren aluli a létszám, akkor sem lehetett népes község. Hajdan fiókegyháza volt Szentmiklósnak, majd Újfalunak, amíg 1732-ben Tekerőpatakkal együtt alakít plébániát, de még ebben az évben Tekerőpataktól is elválva önálló egyházközséget létesít.

Szabó T. A. adatai szerint nevét 1702-ben „Killyénfalva”, 1864-ben „Gyergyó Killyenfalva” alakban írták.

A név eredetét különbözően magyarázták. *Kölönte* szerint Kilián =

Gyergyókilyénfalva. Épült 1762-ben, 1932.

Gilián = Gellén németből átvett keresztnévnek tartja, de a leghihetőbb, hogy a latin Kylianus személynév magyarba átültetett és hangváltozáson átesett formájából alakulhatott a magyar Kilyén.

2. *Két Felszeg és Alszeg* tízese van, tehát összesen négy. Éspedig: *Felszeg I.*: a *Főút*, *Felszeg II.*: néhány mellékutcácskával, *Alszeg I.*: a *Főút*, *Alszeg II.*: a *Temető utca* és *Gál János utcája*.

Ezeken kívül, vagy ezeken belül, volt egy *Szének* (?) nevű falurész is.

Szabó T. A. tanulmányában említ még két utcát, amelyek a Békény pataka és Gyergyószentmiklós felé vezetnek: a *Gál-* és a *Kovácsok utcája*.

3. A községben csak egy patak folyik keresztül, az ún. *Visszafolyó-patak*, amely Tekerőpatak felől folyik és már szó volt róla a két szomszédos községnél.

4. A község települései összenőttek egymással.

5. A már említett műveken kívül külön tanulmány nem foglalkozik a községgel.

6. Elpusztult falurészről nem tudnak. Ez esetben nem is nagyon jöhet számba ilyen régi település.

7. Más, régi útról, mint a mai főútról nem tudnak.

8. Mai temploma 1761-ben épült igen egyszerű barokk stílusban. Régebbi templomából vagy kápolnájából semmi értékes részt, vagy különálló darabot nem mentettek át. A torony alsó részén keskeny gótikus ablakrések és a nyugati két sarkán levő támpillérek esetleg egy régi torony emlékét őrzik.

Anyakönyvei a különválás évétől, 1732-től megvannak.

A kilenc gyergyói székely község nagyobb falurészeinek csoportosítása eredet, összetétel és elnevezés szerint

Alszeg van 8 db. Altíz elnevezésű 2, Alsó tízes, Alszer 2, Középszeg vagy Központ van 5, Középtíz, Középtízes 4, Középszer 2, Felszeg (várszeg) 7, Feltíz 2, Felső tízes 2, X névhez fűzött falva van 4, X névhez fűzött -telep van 2, X névhez fűzött -völgy, loka v. pataka nevű van 3, vegyes, főként dűlő, mező, erdő, hegy után elnevezett falurész van 12, és Piac tér, Főtér van 5 falurész.

Összegezve ezeket, a gyergyói kilenc székely községben összesen 60 nagyobb falurész (tízes) van.

A kilenc gyergyói székely községben, illetve a 60 nagyobb falurészben (tízesben) levő kisebb falurészek (szer, piac, tér, kert, út, utca stb.) elnevezései, eredetük, szerepük szerint

Családnévről, vagy ahhoz csatolt „-fiak” elnevezése van 76. Közismert személyekről van 43. Nemzetiségekről 6. Eseményekről, cselekményekről 2. Népi humorral és gúnynevekről 8. Falurészről, tízesről elnevezett utca 16. Helynévről 6. Az utca mérete, alakja és kora szerint 16. Az utca domborzata, talaja szerint 20. Kert, telek, rét, hegy elnevezésű 3. Forrásról, borvízről, kútról, vizenyős helyről, hídról elnevezett utca van 10. A községen keresztül folyó patakról 10. Malomról, gátról 10. A vasúttal kapcsolatos utca van 4. Iparra, kereskedelemre utaló piac, tér, utca van 17. Az utcában levő fák, növényzet után elnevezett van 8. Templom, kápolna, pap, harangláb, iskola után elnevezve van 23. Temetőről, útszéli keresztéről 8. Nevezetesebb épületről, intézményről van 4. Állatokkal, csordával

kapcsolatos út van 2. A szomszéd faluba vezető útról 18. A szomszédos mezőre, rétre, hegyre vezető út van 17. Kicsi sikátorszerű vízrejáró, zsákutca van 18 elnevezve és kb. ugyanannyi név nélkül. Vegyes vagy homályos eredetű utca, szer stb. van 12.

Összegezve ez adatokat, megállapíthatjuk, hogy a kilenc gyergyói székely községben s az azokban levő 60 nagyobb falurészben van 357 kisebb falurész, tér és utca, ami azt jelenti, hogy községenként kb. 40 utcaelnevezés fordul elő, míg tízesenként 6-7 utca adódik.

Ha a csíkszéki községek számbeli adatait összehasonlítjuk a gyergyói székely községekével feltűnő aránytalanságot tapasztalhatunk: Csíkszékben 47 község van, míg Gyergyóban csak 9. Csíkszékben 231 nagyobb falurész van, Gyergyóban csak 60, viszont Csíkszékben aránytalanul kevés 431 kisebb falurész, utca van, Gyergyóban 357.

Tehát a 47 csíkszéki községben csak 74 utcával van több (431), mint a 9 gyergyói községben (357). Ennek részben a csíki adatgyűjtés hiányossága lehet az oka, de főként az, hogy míg a gyergyói községek 5000–6000 lélekszámú nagy községek (csak egy van egyezően aluli), addig a csíki községek zöme 1000–2000 lélek körül mozgó község, de van 14 olyan községe is, amelyekben a lélekszám 300–1000 között van. Különben 1930-ban a 47 csíkszéki községek összlétszáma 73 729 volt, míg a kilenc gyergyói székely községeké 47 295 volt, tehát aránylag népesebb.

A gyergyói községeknek, településeknek második, később keletkezett csoportjában megemlített 14 helységének nagyobb és kisebb falurészeinek, utcáinak elsorolása

Mivel ezek a községek vegyesen székely és román lakosokból állanak a falurészek és utcák részben magyar nevéek, részben magyarból románba ültetettek' és részben tiszta román eredetű szavak. Ezért ezeket ebbe a három csoportba osztva sorolom el. A számuk nem irányadó, mert adataim hiányosak, sőt egyes községekből teljesen hiányoznak.

I. Magyar nevéek

Kelemenjel, Vérmező, Vegány, Csobortány, Magyaros, Heveder, Felszeg, Alszeg, Altíz, Középtíz, Faluvége, Tetveskert, Tetveskút, Faluderék, Híd mellett, Kitsiek (?), Tuésóvíz, Tizsás, Bánya, Aszód, Török, Bélteki, Borvíz, Mogyorós, Angiak utcája, Porond, Központ, Ómező, Péntek pataka, Csibi-patak, Deák-, Szilvás-, Márk-, Hompothné, Porond, Temető út, Régi út, Séta tér, Új mező, Nagyrez, Hurubjánné, Veres Léc, Benes, Tehén, Balázs, Rece, Kicsi Barát, Somlyó, Darvas, Hágó-tető, Tatár, Nyerges, Baricz, Ivános, Kőszörülőd-patak, Tikos, Kis-Békás-patak, Dudád, Galócás, Borszék mezeje, Tóсарok, Maros lonkája. Összesen 64.

II. Magyarból románba fordítottak

Felszeg = Suseni, Alszeg = Joseni, Középtíz = Centru, Ómező = Poiana-Veche, Ráj-patak = Raiului, Új-Mező = Poiana-Nouă, Hurubjánné = Hurubeanu, Benes = Beneșu, Balázs = Balajul, Rece = Recea, Kicsi Barát = Baratul Mic, Somlyó =

Şumuleu, Hágó-tető = Hagota, Küszürükő-patak = Chisirigului = Chisirigu, Fülpe = Filpea, Galócás = Galauteasiu, Kánás = Calnaci, Tósarok = Toşorogului, Telek-patak = Pârâu Telecului, Borvíz-patak = Pârâu Borvizului, Marosloka = Marosloco, Szermászó = Sirmaşu, Holló = Corbu, Baraszó-patak = Baraseul, Vápa = Vapa, Összesen 25.

III. Tiszta román eredetűek

Moglanieşti, Plopchi, Monăstirea, Str. Popi, Str. Gavril Suci, Nicodeamu, Rusu, Morărenilor, Bisericii, Fîntenii, Podăţi, Mureşeni, Boteni, Tincani, Ţepeuş, Sîngeroasa, Hujan, Moşu, Cruşiţu, Pocait, Ţepeş, Prelucăi, Pârâu Criminişului, Vatra Comunităţii, Vatra Comunei, Cutului Platonescilor (Platon cs. n.) Összesen 27.

II. AZ ÚJABBAN KELETKEZETT GYERGYÓI KÖZSÉGEK TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI ADATAI

1. Maroshévíz (Topliţa)

Lakóinak száma 1850-ben kb. 5000, 1930-ban kb. 10 000 volt.

1. A község kb. a XV. század közepén létesült. *Orbán Balázs* (II. k. 134. és 137. lap) elég részletesen foglalkozik e községgel: „Mivel azelőtt Gyergyóhoz (most Torda megyéhez) tartozott Gyergyó-Toplicza vagy újabban Oláh-Toplicza a neve – írja – de szokták egyszerűen »Vályá«-nak is mondani, ami patakot (völgyet) jelent románul.”

A község a Taplocza-pataknak a Marossal való egyesülésénél fekszik. „Toplicza főikötőhelye a Marosnak – írja *Orbán Balázs* – központja a tutajkereskedésnek”, ennek tulajdonítható, hogy lakossága fokozatosan növekedett. Igaz, hogy ide tartozik a nyolc „praedium” lakossága is: „Kelemenjel, Moglanyest, Vármező, Vegány, Csobortány, Ploptyi, Monastirea és a Topliczától csak a Maros által elválasztott Magyarós”. Toplicza lakosságának nagy része román – írja *Orbán B.* – „Topliczát 1658-ban a moldvaiak feldúlták” és sok embert legyilkoltak, ezért azt a helyet ma is „Vérmező”-nek nevezik. „A Monastirea nevű praedium felett egy hasonló nevű bérc ormán egy Szt. Péter és Pál-ról elnevezett katolikus kápolna áll. Búcsújáró hely volt s környékén régi épületnek nyomai láthatóak.” Szájhagyomány szerint e helyen egy kolostor feküdt – írja – valószínűleg „kaluger monasteria” volt. „Most [1868-ban] van épülőben egy római katolikus templom.”

A magyar-székely lakosság „Maroshővíz”-nek mondta, meleg forrásvízéről és fürdőjéről. A csíkiak ma is azt mondják: „megyek Hővízre vásárolni”.

2. A község a múltban nyolc tízesre oszlott: *Központ* (vagy első tízes), *Mogyorós* (v. második tízes), *Zenkán* (v. harmadik tízes), *Régeni út* (v. negyedik tízes), *Barompiac* (v. ötödik tízes), *Malom utca* (v. hatodik tízes), *Vájla* (v. hetedik tízes), *Gyergyói út* (vagy nyolcadik tízes). Ma e tízeseket utcáknak nevezik, éspedig: str. Republicii, str. Murelor, str. Căpşunilor, str. Zencan, str. Ştefan cel Mare, str. Cerbului, str. Libertăţii, str. Coşbuc, str. Avram Iancu.

Lakóinak 2/3 része görögkeleti román, 1/3-a magyar, amelynek többsége római katolikus és csak 10%-a református.

3. A községen keresztülfolyik: a *Maros* és az ebbe folyó *Vájla*, *Kelemen pataka*, *Magyarós pataka*. *Orbán Balázs* megemlíti még egy „Zápogya” nevű patakot is.

4. A község lakótelepei általában egybeforrtak, mégis a *Vájla*, valamint a *Kelemen pataka* felé ritkábbak a házak. A település a központtól Régen felé és Borszék felé 8-8 km-re nyúlik, tehát az egész község 16 km hosszú.

5. Külön Maroshévízzel foglalkozó könyv, vagy tanulmány nem jelent meg, de *Csiby Andornak* Borszékéről írt monográfiája utal Maroshévízre.

6. Elpusztult falurészekről nem tudnak, csak az 1. sz. pontban említett római katolikus kápolna környékén látható épületnyomok utalnak egy régi, elpusztult kicsi településre.

7. Régi főútról nem tudnak, mert a *Maros* mellett halad ma is a főút északi irányban, kelet felé pedig a *Szék pataka* mellett Borszékre.

8. Dacára a több évszázados múltnak műemléke alig van. Egy ortodox kolostor vehető annak, de a többi 5 görögkeleti templom újabb keletkezésű.

A római katolikusok plébániatemploma 1867-től 1873-ig épült eklektikus stílusban, de 1887-ben egy tűzvész erősen megrongálta. Azóta időközönként több ízben nemcsak helyreállították, kibővítették, hanem a mai kor igényeinek megfelelően felszerelték, rendbehozták a templomot.

Bár nem régi épület, említésre érdemes a volt *Urmánczy-kastély*, amely ma kórházul szolgál. Van még a *Vájla* végén, a község szélén egy vadászkastély romja, amely a háború alatt pusztult el.

Adatközlő: *Birtók Ferenc* római katolikus plébános.

2. Vasláb (Väsläbeni)

1850-ben [...] lakosa volt, 1930-ban 2015.

1. A *Heveder-patak* mellett fekszik, a *Gyergyó–Csík* közötti országút és vasút mellett, közel *Marosfőhöz*.

Orbán B. (II. 104. 1.) szerint: „a gróf *Lázár* családnak voltak az úrbéresei (nagy részt románok), akiket a *Lázárok* telepítettek le ide”. Az 1567-es regestumban még nem fordul elő, tehát vagy később alakult, vagy pedig mint tisztán jobbágyfalut mellőzték. Mégis feltételezhető, hogy a XVI. század végén már létezhetett.

Szabó T. Attila (63. 1.) legrégebb adata szerint 1773-ban már „*Vasláb*”, „*Vaslabu in Gyergyó*” elnevezés alatt fordul elő.

Benkő (142. 1.) szerint *Tekerőpatak*hoz tartozott, amelyen keresztülfolyik a *Heveder pataka* s egyben elkülöníti a *Tekerőpatak* melletti földektől.

Hagyomány szerint egy sánta, *vaslábú* zselléremberről kapta nevét.

2. Ma három tizesből áll: a) *Heveder* vagy *Felszeg*, románul *La Heveder*, vagy *Cătunul Heveder*, de nevezik a magyar *Felszeg* szóról *Suseninek* is. Ez *Tekerőpatak*hoz tartozott. b) *Alszeg* vagy *Altíz*, románul *Cătunul Joseni*. c) *Középtíz*, románul *Centru*.

E három tizesnek részei, utcái: *Kindék utcája*, *strada Chindeu* (Chindea cs. n.), ma *Nicodemu Rusu*. *Alfalvi út*, *str. Joseni*, vagy *str. Popi* (mert a pap lakott

ott), ma str. Gavril Suciú, *Str. Morarenilor*. d) *Str. Biserici (Templom utca)*. e) *Kút utca*, azaz *str. Fintînii*, mert kutak vannak ott.

A káposztáskerteken túl, délre van egy különálló házcsoport, amelyet *Podăți*-nek neveznek, az ott levő kis hidacról, magyarul is *Podec* a neve, de mondják *Faluvégének* is. A Maros mentén is van egy különálló házcsoport, amelynek neve *Mureșeni*.

Vasláb és Marosfő üdülőtelep között kb. félúton az országút mellett van még két különálló házcsoport, kicsi falurész: a *Boták* és a *Tinkák*, románul *Boteni* és *Tincani*, tisztán román lakossággal.

Szabó T. Attila még az alábbi 1773-as feljegyzéseket találta: „Tetves-kert”, „Tetves-kút”, „Alszeg”, „Faluderék”, „Beserika alatt”, „a Híd mellett”, 1864-ből pedig „Alszeg”, „Czepelusok” és „Kitsiek” utcaneveket.

3. A *Maroson* kívül a már említett *Heveder-patak* folyik át a falun.

4. Kivéve a már említett négy különálló házcsoportot (*Podăți*, *Mureșeni*, *Boták* és *Tinkák*), a központi falurészek összenőttek.

5. Különleges tanulmány, könyv nincsen, amelyik részletesebben foglalkozna Vasláb községgel.

6. Elpusztult falurészről nem tudnak s mivel nem régi település, valószínűleg ilyen nincs is.

7. A Maros hídján túl, délnyugatra a Sikaszón (Sikasszón) keresztül vezetett egy régi út a Hargita oldalán Csíkkarcfalva felé, de úgy, hogy a Csíkot Gyergyótól elválasztó Gréces-tetőt kikerülte. Ez volt a pünkösdi búcsúújsok útja a Nyárad völgyétől Csíksomlyó felé. Azért ezt az utat ma is használják, ha erdőlni, vagy szénát gyűjteni mennek az emberek. Ma is akad ember, aki ha gyalog megy Csíkba, ezt az utat használja, mert rövidebb, mint a rendes országút.

8. Vasláb lakosságának csak egyhatoda magyar anyanyelvű. Műemlékszerű épülete nincsen. A volt görög katolikus templom a XIX. század elején épült.

3. Gyergyótölgyes (Tulghes)

1850-ben [...] lakosa volt, 1930-ban 3867.

1. *Orbán B.* (II. 13. 1.): Hollótól *Tölgyest* egy híd választja el. Tölgyesen is szét-szórt házakat találunk a fő- és a mellékvölgyek lapályain. „Tölgyesen már vagy száz székely család is lakik. Ezek a völgynek őslakói, a románság mind későbbi telepítvény s csak e század elején (XIX. sz.), az otthoni nyomást tovább túrni nem tudó három moldvai falu: *Mádé*, *Glod* és *Dumitrașu* lakói költöztek ide. Mint polgári település a XVIII. század elején keletkezhetett.”

Tölgyesnek e nevet valószínűleg a régi székely határőrök adták, amikor a Gyergyói-medencéből a vízvásztón át ide a volt gypűsávba kijártak és feltűnt nekik, hogy ily magasságban (665 m), ahol az uralkodó növényzet inkább a fenyő s mellette, az alacsonyabb helyeken a lomblevelű nyír és bükk, egy tölgyes erdőt találtak. Így adhatták előbb a szorosnak a Tölgyesi-szoros nevet, majd letelepedvén, a falut is Tölgyesnek nevezték el.

Százjegyomány szerint az 1764-es *Siculicidium* utáni években egy *Vass Mihály* nevezetű székely határőr hadnagy építette az első rendes lakóházat, a mostani római katolikus plébániatemplom mellett.

Gyergyószék, mint ennek a területnek a tulajdonosa egyben ellenőrzője is volt. A szoros hosszában a szék a XIX. században 68 fűrészjogot és erdőrészt adott különböző székely családoknak. Ezek annak idején egyszerű kis vízfűrészeken vágták ki a rönköket (itt tőke a neve) deszkának, épületfának. Csak 1870 után jelentek itt meg a gőzgépekkel hajtott fűrészgyáarak. Tehát a kapitalizmus terjedése Erdélyben és a szomszédos Moldvában megindította a nagyobb mértékű fakitermelést s ezzel a Tölgyesi-szoros völgyének benépesedését. A munkaerő bevándorlása tehát szinte egyszerre indult meg nyugatról és keletről. Keletről kegyvesztett bojárok és jobbágyok egyaránt jöttek Tölgyesre, de jött sok görög és török (később zsidó) kereskedő is. 1800-ig a szorosban csak gyalog és lóháton közlekedhettek, mert az út csak egy szélesebb ösvényből állott. Az említett kereskedők vásárolták és vágatták a fákat, majd tutajba kötötték ezeket és vízi úton Konstantinápolyig is elszállították. E kereskedők ittlétét ma már csak egy lakóház hirdeti a faluban, amelynek tetején a török félhold és csillag látható. A fűrészgyáarak romjai elszórtan itt-ott még ma is láthatóak.

A múlt század vége felé Tölgyes járási székhely és nagyközség lett. Hozzátartoztak azok a szintén újabb települések is, amelyek a Gyergyói-medencének keleti vízválasztójától keletebbre keletkeztek, mint *Borszék*, *Bélbor*, *Holló* és *Békás*.

2. A község két völgyben, a *Kis-Beszterce* és a *Putna* folyók völgyében helyezkedik el, azaz ott, ahol a Putna a Kis-Besztercébe torkollik.

A község hat falurészből, faluból áll. A *tíz*es elnevezést természetesen itt nem vezették be s így alig ismerik e szónak a lényegét. A házak számozása tekintet nélkül az önálló falurészre, végigmege a községen.

A hat falurész és utcáik a következők:

a) *Túlsóvíz*, a Kis-Beszterce völgyében van. Azért *Túlsóvíz* a neve, mert Tölgyes településének nagyobbik része, az innső víz, a Putna völgyében fekszik és csak a kisebbik része a Kis-Beszterce mellett. Román neve *Singeroasa*. (Már *Orbán B.* említi néhány falurészt, így *Szingyeroza*, *Huján*, *Tizás* és *Bányapatak*.) Hogy ezt a véres (*Singeroasa*) nevet miért adták neki, nem tudják, de mivel Maroshévízen is van egy *Vérmező* elnevezésű helynév, esetleg egy régi véres csatának az emlékét őrzi.

A patakok nevei, ha mellette laknak is, rendszeren utcát is jelentenek. Soknak mind a magyar, mind a román nevet párhuzamosan használják. Ilyenek: *Aszód-*, *Bélteki-*, *Török-*, *Bánya-*, *Tizás-*, *Borvíz-*, *Huján-* és *Mogyoróspataka*.

De ezeken kívül van még: *Angiak utcája* (mert sok Angi nevű család lakott benne, ma már vegyesen vannak román családokkal). Van két *Porond utca*, mert a folyó porondos árterületén épített házakhoz vezetnek.

b) A *Központtól* lefelé (a *Központ* ott van, ahol a Putna a Kis-Besztercébe folyik), a régi országhatár felé van *Ómező*, románul *Poiana-Veche*, ezt általában mindenki egyszerűen *Pojánának* nevezi. Van a *Mosuj-patak*, románul *Moşu*, van a *Krusit-patak*, románul *Cruşitu*, a *Ráj-patak*, románul *Raiului*, és a *Péntek-patak*, románul *Pintec*. A *Mosuj* és a *Péntek-patak* valamikor még országhatárt képezett, de egy megállapodás alapján 1800 végén, vagy 3 km-rel keletebbre teték, a határvámmal együtt.

c) A *Központ* részei: *Csibi-*, *Deák-*, *Szilvás-* és *Már patak* (azelőtt *Márk patak*). Vannak olyan mélyedések a hegyoldalakon, amelyeknek csak esős időben van

vizük s ilyenkor patak folyik bennük: *Vápa* ezeknek a nevük. Ilyenek: *Nagyvápa*, *Kisvápa*, *Kövesvápa*, *Borvízvápa*, *Hompothné vápája* stb. E vápák körül van az a szép tölgyerdő, amelynek a község Tölgyes elnevezését tulajdonítják.

A Központ utcái: *Porond*, *Pokait falu*, amelyet a szektások, a szombatosok, románul a pocait-ok lakják. Van a *Temető út*, vagy *Régi út*, mert itt vezetett régen az országút, *Sétatérnek* is nevezik, mert ültetett fenyőfákkal és fasorral van szegélyezve, nyáron a fiatalok erre szívesen sétálnak. Van az *Új mező*, románul *Poiana Nouă*, ez a legújabb, még csak részben lakott hely. S van még *Hurubjáné utcája*, románul *Hurubeanu* (cs. n.).

Van még számos keskeny vízrejáró, nevüket az ottlakó családokról kapták, vagy névtelenek. Ilyen pl. *Gálemréék* (Gáll Emré-ről) *utcája*. Az egyik vízrejáró neve *Szarogató utca*, mert a közelben tartott baromvásárok alkalmával ide szaladnak be a vásárosok „megkönnyebülni”.

d) A Központtól Gyergyó felé eső falurészek nevei: *Nagyrez*, *Rece* és *Hágótő-alja*.

Nagyrez neve állítólag régen Nagyrész volt, pedig a Gyergyói-havasokban ma is gyakori a rez elnevezés, (pl. Közrez, Kecskerez). Ez a falurész egy nagy patak völgyében fekszik. A lakosság nagyobb része román.

Van benne: *Benes-* (*Beneșu*), *Tepeș-*, *Veres-*, *Léc-*, *Tehén-*, *Preluka* (*Prelucăi*) stb. nevű *patak*. Ide tartozik még egy különálló patak, a *Balázs* (*Balajul*)-*patak*, amely szintén Putnába ömlik, akárcsak a *Nagyrez-patak*, de ennek az az érdekessége, hogy e patak völgyében vezet át az út a Balázсныaknak nevezett hágón keresztül Magyarbékásba (Bicazul-Ardelean).

e) *Rece*, *Recefalva*, románul *Recea*, lehet, hogy szintén a rez vagy rész szóból ered. Itt találjuk a Kicsi-Barát-, Nagy-Barát-, Somlyó- (Somjó) és Darvas patakát. Ezeket románul: *Baratul Mic*, *Baratul Mare*, *Șumuleu* néven használják, tehát a magyarból fordították át őket. E patakok nevüket a közeli hasonló, vagyis azonos nevű hegytől kapták. Pl. a *Barát-hegy* és a más szomszédos hegyek a két világháború idején nagy harcok színtere volt, amit számos lövészárk, sziklába vajt géppuska-fészkek, no és főként a még ma is látható katonatemetők bizonyítanak. Az egyik hegy a császárról a *Kájzer-bástya* nevet kapta.

f) *Hágótőalja*, *Hágótő*, románul *Hagota* falurész a Központtól a legtávolabb van, ahogy közeledünk az országúton a Gyergyói-medence felé, illetőleg a vízválasztóhoz. Ez a falurész nevét épp a vízválasztó hágótól veszi, ezért hágó töve, hágó alja a neve. A vízválasztó hegy neve *Cengellér*, e különös nevet a népetimológia Szent Gellértől eredezteti. Ezen a hágón egy kb. 15 m magas szobortalapzat van. Állítólag a tetején három kősas volt, amelyek kelet, dél és észak felé néztek. Azt beszélik az öregek, hogy itt találkozott volna három ország uralkodója tanácskozás végett: az orosz cár, Ferencz József császár és király és Románia királya. Mások szerint Ferenc József osztrák–magyar királyi herceg mint fővezér az első világháború idején innen tekintette meg a harcokat, s így ennek emlékére állították volna fel ezt az emlékművet.

3. Hágótőn ered a *Putna*, két ágból: *Sötét-Putna* és *Sáros-Putna* néven. A településen, falurészekén keresztülfolyó patakok nagy részét az utcákkal kapcsolatosan már elsoroltam. Van még a *Nyerges-*, a *Tizás-*, a *Tatár-*, és a *Magyari pataka*, azután a *Baricz-vápa*, *Béltéki-patak* és a *Csibi-patak*.

4. A hat falurész közül öt eléggé összenőt az idők folyamán, a Központ felé, csak a Hágótőaljánál és a Cengellér-hágónál levő falurészek feküsznek messze a Központtól, sőt itt a házak is szétszórta épültek egymástól.

5. Tölgyessel foglalkozó külön tanulmány, könyv nem jelent meg, viszont a helyi régi írásbeli források a két háború alatt és után mind elpusztultak.

6. A község határában elpusztult faluról, falurészeiről nem tudnak, csak a már említett fűrészgyárak épületmaradványai, duzzasztógátak roncsai láthatóak még, de ezek csak pár évtizedesek.

7. A főút régen is ott vezetett, ahol a mai műút megy, főként a Putnán végig Ditróig – legfeljebb *Cengellérmél* a műút menedékesebben, nagy kanyarokkal épült, a régi meredek szekérúthoz viszonyítva. De volt egy másik régi út is, amely a *Sáros-Putna* völgyén vezetett Gyergyó felé a *Tatár-hegyen* keresztül, de ezt nagyon elhanyagolták s ma csak gyalogosoknak alkalmas.

8. Mivel nem régi a település, sok érdekes személy- és családi nevet lehetne még ma tanulmányozni és abból hozzávetőlegesen megállapítani, hogy mind a székely, mind a román családok honnan, mely községből erednek. Pl. ditróiak lehetnek a Csibi, Bajkó, Puskás, Gál nevűek, szárhegyiek a Ferenc és a Pál nevűek. Remetéről jöhettek a Portik, Dobos, Balázs, Bécsi, Lackó nevűek, Alfaluból pedig a Baricz, Csomafalváról a Csata és Király nevűek. Románok származnak Békásból és Moldva községeiből.

Hogy a tatárok gyakran jöhettek a Tölgyesi-szoroson, talán bizonyos helynevek is igazolják: Tatár-hegy, Tatár-patak, amelyen át vezetett egy ösvényszerű út Gyergyóba, ahol épp Szárhegy és Ditró között, az országút mellett van a közismert Tatár-domb.

Egy másik érdekesség, hogy a volt magyar–román határon túl, kelet felé is sok magyar helynév van, mert a határvonal néha ingadozó volt, tehát jöttek-mentek az emberek s ott telepedtek le, ahol maguknak megfelelő élelehetőséget találtak. Ilyenek Csalhó – Ceahlău, Rabcsont – Răpciune, Tarkő – Tarcău, Békás – Bicz, Borca – Borca stb.

Ion Neculce *Letopisețul Țării Moldovei* című krónikája megemlíti, hogy gyakran menekültek kegyvesztett bojárok a szomszédos Székelyföldre.

Említést tesz még Tölgyesről *Orbán B.* (II. 112. 1.), szerinte 1607-ben Rákóczi Zsigmond felállítja a piricskei (pricskei) vámot, amely a Moldva felé irányuló rendezett kereskedelmet és áruforgalmat megindítja. Ugyancsak *Orbán* (II. 132. 1.) írja, hogy Piricskéről 1806-ban áttették a vámot a határhoz közelebb. *Kölönte B.* (142. lap.) megemlíti, hogy a moldvai fejedelem a török szultán segítségével elfoglalja Tölgyes és Holló havasokat. Ezeket csak a XVIII. század végén, II. József alatt szerzik vissza. Ezt a határsávot, amely a Keleti-Kárpátok mellett húzódott el, arra használták fel az osztrákok, hogy az 1764-ben felállított „székely határőrz-redek” költségeit e havasok jövedelméből fedezzék. E havasokat „Revendikált-havasok”-nak nevezték és egészen külön kezelték, nem a községi vagy közbirtokossági erdőkkkel.

Műemléke a községnek alig van. A márkpataki volt görög katolikus fatemplomot vehetjük annak, amelynek az az érdekessége, hogy az említett rabcsonti (= Răpciunei) fatemplomnak hű másolata volt és 1819–1838 között épült. Az eredeti fatemplom újabban a bukaresti Falumúzeumba, Muzeul Satului került,

mert amikor a híres békási vízgyűjtő tó létesült, az egész falu víz alá került s így a történelmi műemléktemplomot, szétszedvén megmentették és Bukarestbe szállították.

A jelenlegi tölgyesi ortodox (volt gör. kat.) templom csak 1880-ban épült. Van még egy 1912-ből való kápolnájuk is Nagyrezen (Naghirez) és egy 1925-ben épült Péntekpatakán (Pintec), amelyet Határpataknak is neveznek.

A római katolikusok egyházközsége 1809-ben alakult meg s ekkor épült fel első templomuk, azaz kápolnájuk. 1867-ben hozzáépítettek s plébániává alakították át. Így 1867-től az új templom felépítéséig, 1909-ig ez az épület kettős célt szolgált: imahely is volt, papilak is. Ebből a régi kápolnából semmit sem mentettek át az új templomba s a két háború között minden felszerelés elpusztult.

Az említett régi kápolnától 30–40 m-re állott az ugyancsak 1909-ben felépült harangláb, amelynek ma csak alapfalai láthatóak. De ezenkívül van a községben még két harangláb, a távolfekvő Recefalván és Hágótón.

Adatközlő: Vass Mihály, tölgyesi középiskolai tanár.

ADATOK DITRÓ XIX. SZÁZADI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ

A történelmi múlt mélyebb feltárása és megismerése a történelemkutatás egyre szélesebb területen való kibontakozását teszi szükségessé. Hazai s főleg székelyföldi viszonylatban egyre szükségesebbé vált a településtörténeti kérdések megoldása. Az emberi település a maga természeti adottságaival, szervezétének árnyalatszerű sajátosságaival, növekedésének hajtóerőivel, színhelye minden kor gazdasági-társadalmi életének. Adott vidék (város vagy falu) esetében (mint amilyen a Székelyföld) az emberi közösség szervezetének, intézményeinek helyes megértése lehetetlen a településtörténeti kérdések megoldása nélkül.

A Gyergyói Múzeum mellett működő s Gyergyó történetének szervezett formában való feltárásán fáradozó munkaközösség éppen azért fontos feladatának tekinti a medence településtörténetének felderítését.

Ennek keretében a jelen dolgozat írója a medence legnépesebb községének Ditrónak XIX. századi településképét szándékszik az általa összegyűjtött hagyomány és hozzáférhető írott forrásanyag segítségével megvilágítani.¹

A jelen dolgozat hosszabb rétegzetű tanulmány része, amely végigvezeti a község településtörténetét kialakulásától napjainkig. Munkánkban bizonyos mértékig a deduktív módszert alkalmaztuk, mivel a község XIX. századi településtörténeti arculatából indultunk ki. Ezt azonban a történelmi forrásanyag természete követelte meg; az írott forrásanyag szegényes volta, továbbá a településtörténetére vonatkozó gazdag, de évről évre pusztuló hagyományanyag rögzítése.

^{*} A jegyzeteket összeállította Kocsis Antal történelemtanár, Ditró

¹ A község településtörténetére vonatkozó hagyományanyag összegyűjtésénél értékes segítséget nyújtott Puskás (Darna) József (91 éves) Mezei Tamás (70) Mezei Ignác (85) Bajkó (Vágott) István (90) Bajkó Ignác (66) Puskás József (85) továbbá Vadász József, Petres Ignác, Truczsa Antal és Mezei József tanár kollegák, akiknek ezúton is hálás köszönetet mondok.